

SEYYİD MURÂD'IN "ĞAZAVÂT-I HAYREDDİN PAŞA" ADLI ESERİ*

ALDO GALLOTTA**

Çev. MAHMUT H. ŞAKİROĞLU***

Adı bütün Akdeniz'i dolduran, tanınmış korsan ve Osmanlı donanmasının Kaptan-ı Derya'sı Barbaros Hayreddin, Kuzey Afrika'da devrin padişahı Sultan Süleyman'a stratejik bakımdan çok mühim bir eyalet ve otuz yıl süre bu denizde Türk denizciliğinin üstünlüğünü sağlamıştı. Onun hayatı, biri mensur diğeri manzum, iki telifi bulunan özgün bir eserde anlatılmıştır. Manzum olan büyük ölçüde mensur olandan istifade etmiş ve ikinci teliflere de kaynak olmuştur. Her iki özgün metin de, bir deniz ve edebiyat adamı olan ayrıca başka eserler de kaleme alan, Seyyid Murad'ındır. Bu eserler, Osmanlı tarih yazıcılığında özel bir yeri bulunan *Ğazavat-nâme*'ler (veya cihâd-ı mukaddesin faaliyetini anlatan kitap) türündendir. Bu tür eserlerin ana kaynağı Arap ve İran destanî menkıbelerinden türeme olup, Anadolu'daki XII inci ve XIV üncü asır destanî-dinî hâdiselerini anlatır ayrıca ilk dönem Osmanlı kroniklerine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu eserler kâfirlere karşı harp ve sulh zamanlarında anlatılmak üzere halk ruhuna da yönelmektedir. *Ğazavât-nâme*'ler, XIV üncü ve XV. inci asır Osmanlı tarih yazıcılığı ile bir bütün teşkil etmekte olup, sonraki asırlardaki daha olgunlaşmış bulunan resmî tarihçiliğin yanında kronik veya dünya tarihi yazarlarının da ilk kaynakları arasındadır. Bunlar, ister manzum ister mensur olsun, bir padişahın saltanat dönemi veya özel bir savaşına tahsis edilmiş monografiler olduğu kadar, imparatorlukta siyâsi

* Çevirenin eki: Makalenin aslı "31 "Ğazavat-ı Hayreddin Paşa" di Seyyid Murâd. Editio in facsimile secondo il ms. 1663 dell'Escorial di Madrid con le varianti dei mss. Barb. Or. 127 della Biblioteca Vaticana, Cod. or. fol 40 della Württembergische Landsbibliothek di Stoccarda, T.Y. 94 e 2459 della Üniversite Kütüphanesi di Istanbul, Or. quart 1751 della Staatsbibliothek di Berlino" *Studi Magrebini* XIII (1983). Tercüme ettiğim kısım s. 1-43'tür. Yapduğum tanıtma; *Türk Dili* XLIX/397 (Ocak 1985) s. 60-62. Bundan sonra konulan, köşeli parantezler, çevirenin ek ve noktalarını içermektedir.

** Napoli, Şarkiyat Üniversitesi [Istituto Universitario Orientale], Türk Dili ve Edebiyatı Profesörüdür. Bkz. *Tarih ve Toplum* V/30 (1986) s. 16-16 (336-338).

*** Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Doçenti.

veya askerî alanlarda tanınmış kişilerin başarıyla neticelenmiş savaşlarını da anlatır.¹

Seyyid Murâd tarafından mensur tarzda kaleme alınan Barbaros'un hayat hikâyesi, bir tarih olduğu kadar roman tarzında da anlatılmıştır. Sözlü edebiyat karakterini taşıması yanında, belirli bir anlatım ve tarih yazıcılığı seviyesi de bulunmaktadır. Onun hikâye tarzındaki anlatış biçimi halk arasında daha kolay yayılmasına ve yakın zamanlara kadar kahvehânelerde halkşairleri tarafından okunmasına da yol açmıştı.² Hattâ bu özelliği Türkiye'de aydın zümreler arasında bile tanınmasına sebep olmuştu. Mamafî, Seyyid Murâd'ın eseri Türk tarih yazıcılığında deniz konusunu ele alan en mühim bir kitaptır. En büyük kaptanın hayatını ve faaliyetini anlatan, en yakın bir kaynak ve temel eser olarak, hem Akdeniz'deki Türk deniz üstünlüğünü belirleyen dönemi aksettirmiş hem Osmanlı edebiyatında mühim bir anlatım eseri olarak yer almıştır.

Bu eser şimdikiye kadar yalnız edebiyat tarihlerinde yer almış ve neşredilme fırsatı bulamamıştı. Tarihî değeri Joseph von Hammer tarafından takdir edildiği gibi,³ Osmanlı Tarihi adlı eserinin üçüncü cildinde hem doğrudan doğruya hem de Kâtib Çelebi'nin Deniz Savaşları Tarihi⁴ adlı eserindeki kısa bilgiler yoluyla istifade etmişti.

¹ Gazavât-nâmeler için bkz. Ağâh Sırrı Levend, *Gazavat-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavat-nâmesi*, Ankara 1965. H. İncalcık, "The rise of the Ottoman Historiography", *Historians of the Middle East*, Londra 1962, s.152-167. V.L.Ménage, "The beginnings of Ottoman historiography", *aynı eser*, s. 168-179. A. Bombaci, *La Letteratura turca*, Firenze-Milano 1969, s.305-313, 347-357.

² F.Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig 1927, s.78 [şimdi Türkçesi, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Ankara 1982 s. 88]

³ R.Basset, "Documents musulmans sur la siége d'Alger en 1541", *Bulletin Trimestriel de Géographie et d'Archeologie d'Oran* X(1890) s.177 de ileri sürdüğüne göre, Gazavât'ın Türkçe aslı metni İstanbul'da basılmıştır, fakat bulunması çok güçtür. Aslı olmayan bir idiadır.

T.Y. Öztuna, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde 2490 numaralı nüshayı *Hayat Tarih Dergisi*'nde (1965) yeni harflerle neşrederken, aynı kütüphanedeki 94 sayılı nüsha ile karşılaştırdı. M.Düzdağ da, *Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hatıraları* adlı eseri (İstanbul 1973) aynı kütüphanedeki 2636 sayılı nüshaya göre hazırladı. Bu nüshalar ile onların muhtelif telisfer ile olan ilişkileri için ileriye bakınız.

⁴ *Tuhfet'ül kibâr fi esfâri'l bihâr*, İstanbul 1171/1741, s.25-29 [şimdi yeni dile uyarlaması: *Tuhfetü'l-kibâr fi esfâri'l-bihar* (Deniz savaşları hakkında büyüklere armağan, açıklamalarla yazıma hazırlayan Orhan Şaik Gökyay, İstanbul 1973, s. 52-87).

*Ğazavât*ların edebî kıymeti Fahir İz tarafından Eski Türk Nesri adlı eserinde kısaca işaret edildiği gibi, müstakil bir bölüm tahsis edilmişti.⁵ A. Bombaci de Türk Edebiyatı Tarihi adlı kitabında ehemmiyetine temas etti (s. 355-356).

Bu eserin tercümeleri daha çok tanınmıştır. 1578 yılında yapılan İspanyolca tercüme aslına oldukça sadıktır ve ayrıca 1887 tarihinde Palermo'da manzum bir İtalyanca metni neşredilmiştir.⁶ Fransızca tercüme ise, XVIII. asırda yapılan Arapça bir nüshadan alındığı için çok kötüdür. Paris'de 1837 yılında neşredilen bu tercüme aslına pek sadık olmayan bir özetdir.⁷ Barbaros Hayreddin üzerinde çalışan tarihçiler bu tercümeden aldıkları bir veya birkaç mısra yanında, Hammer'deki kısa bilgilerle yetinmişlerdir. Seyyid Murad'ın eserinden tam istifade edilerek yapılması elzem bir monografi henüz yazılmamıştır.⁸

Yukarıda sıraladığım bu bilgilerin ışığı altında, *Ğazavât-ı Hayreddin Paşa* adlı eserin mensur metni üzerinde çalışmalarına başladım.⁹

I – KİTABİYÂT BİLGİLERİ

1 – Türkçe metin

Ğazavât-ı Hayreddin Paşa adlı eser hakkında ilk bilgiyi Joseph von Hammer vermiştir. Osmanlı Devleti Tarihi adlı eserinin üçüncü cildinde faydalandığı doğu kaynaklarını sıralarken, birisi kendi şahsî kütüphanesinde diğeri Roma'da [Vatikan içinde bulunan] Barberini Kütüphanesindeki iki nüshayı haber verir.¹⁰

⁵ F. İz, *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, İstanbul 1964, s. 550-560. Bu eser için bkz. A. Bombaci, *Orientalistische Literaturzeitung* 63 (1968), s. 64-68'deki tanıtımı

⁶ İleriye bkz.

⁷ R. Sang-F. Denis, *Fondation de la Regence d'Alger. Histoire des Barberousse*, Paris 1937, 2 cild. İleri bkz. [ve not 48'e koyduğum kayıt.]

⁸ Yeni çıkan E. Bradford, *The Sultan's Admiral. The life of Barbarossa*, New York 1969 XV+225. İkinci el kaynaklarından istifade etmiştir.

⁹ "Le Gazavât di Hayreddin Barbarossa", *Studi Magrebini* III (1970 s. 79-160) adlı makedemde bu metnin bir tenkitli neşrinin önsözünü yazmışım. Giriş ile aşağı yukarı 15 sayfa tutan başlangıcı ele almışım. Bunun giriş kısmını az bir değişiklikle tekrarlıyorum [bu makalenin tanıtımı, Fahir İz, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1972, s. 81-90 Dil ve nüsha farkları özelliklerinin atlandığı bir tercümesi, S. Akdemir, *Belleten*, XLV/2(1981) s. 473-500].

¹⁰ *Geschichte des osmanischen Reiches*, cilt 3, Pest 1828, s. VII [Türkçesi, *Devlet-i Osmaniyeh Tarihi*, İstanbul 1930, cilt 5, s. 6, günümüze uyarlaması, *Osmanlı Devleti Tarihi* cilt 5 İstanbul 1984 s. 1280].

Hammer'e göre bu eser Barbaros Hayreddin tarafından Sinan Çavuş adlı birisine bizzat yazdırılmıştır. Uzun zaman tekrar edilen bu bilgi bir yanlışlıktan ileri gelmektedir.¹¹ Hammer bu arada herhangi bir delil göstermeden kendisinde bir nüshası bulunan *Târih-i Feth-i Şikloş* adlı eserin de Sinan Çavuş'un olduğunu yazmıştır.¹²

Ğazavât'ın iki ve *Târih-i Feth-i Şikloş*'un bir nüshası Hammer'in şahsî kütüphanesinde Viyana'daki "Kaiserlich-Hönigliche Hofbibliothek"e devredilmiştir. G. Flügel de 1866 yılında bu kütüphanenin kataloğunu bitirirken her üç nüshayı da Sinan Çavuş'un eserleri olarak sırasıyla 1004,1005 ve 1003 numaraları ile envantere geçirmiştir.¹³

Ahmed Vefik Paşa da Hammer'in kaydını aynen tekrarlayarak, *Fezleke* adlı kitabında XVI. asır Osmanlı tarihçileri arasında Sinan Çavuş'un da ismini zikretmiştir.¹⁴

Bu metnin başka nüshaları da 1888 yılında ilim âlemine tanıtıldı. C. Rieu, Londra'daki British Museum Kütüphanesi'nin kataloğunu hazırlarken *Ğazavât*'ın bir nüshasını görmüş ve Sinan Çavuş'un¹⁵ eseri olarak 2798 no. lu envanter numarası vermiştir. Kahire'deki Dârü'l- Kütüb kataloğunu hazırlayan Hilmi Dağıstanî 34/8830 numarasını verirken müellifini zikretmemiştir.¹⁶ H. Dağıstanî'nin kataloğunda 107/8903 numaralı, müellif ismi belirtilmeyen, ve manzum olarak Barbaros'un faaliyetini anlatan *Feth-nâme-i Hayreddin Paşa* adlı bir yazma metnin kaydı bulunmaktadır.¹⁷

1911 yılında Necib Asım, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki, Revan Köşkü Kitapları arasında n. 1291 ile kayıtlı bulunan Hayreddin Paşa'nın hayatını manzum olarak anlatan eksik bir nüshayı tanıtan makale kaleme almıştı. *Ğazavât-ı Hayreddin Paşa*, başlıklı bu nüsha Hayred-

¹¹ İleri bkz.

¹² *Aynı eser*, s. 3, s. VI.

¹³ *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek zu Wien*, Viyana 1866, s.226-228.

¹⁴ *Fezleke-i Târih-i Osmani*, İstanbul 1290/1873, s. 130. S. Guyarda bile, H.D. de Grammont, *Le R'azaouât est-il l'oeuvre du Khair eddin?* 1873 adlı eserinde yazdığı tanıtımda, *Revue Critique* (1874), Hammer'in görüşünü tekrarlayarak *Ğazavât*'ın "Sinan-Tchaouch'un olduğunda ısrar etmişti.

¹⁵ *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum*, Londra 1888, s. 60-61.

¹⁶ *Fihristü'l Kutüp at-Türkiyya al-mahfuz bi'l kütübhan-e-i Hidiviyya al Mısıryya*, Kahire 1306/1888, s.169.

¹⁷ *Aynı eser*, s. 212.

din'in doğumundan Nova Seferine (1539)kadar geçen süreyi anlatmakta olup, biyografi yazarları tarafından bilinmeyen şair Murâdî'nin telifi diye tanınmıştır.¹⁸ Bursalı Mehmed Tahir, 1923 yılında yayınlanan *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinin üçüncü cildinde, bu nüshadan bahsederken, Halis Efendi Kitapları arasında bulunan mensur bir *Ğazavât*ı da bildirir.¹⁹ Sonradan yaptığı eklerle, Sinan Çavuş'un telifi bir *Fetih-nâme-i Usturgun ve Ustôn-i Belgrad* adlı eserler,²⁰ Kastamonu'lu Hüseyin b. Ali adlı birinin telifi *Tarih-i Cezayir* veya *Ğazavât-ı Hayreddin Paşa* adlı bir eseri de haber verir.²¹ Bursalı Mehmed Tahir bu iki eser hakkında da hiç bir bibliografik bilgi vermez. J. von Hammer'ın verdiği bilgiye dayanarak Sinan Çavuş'a atfedilen bu eser, 1543 tarihli Macaristan Seferi hakkında Türkiye'de bulunan yegâne nüshadır (Hekimoğlu Ali Paşa n. 700).²² İkinci eser, Halis Efendi kitapları arasında iken (n. 2639) şimdi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesine geçmiştir. Kastamonulu Hüseyin b. Ali, müellif değil müstensihdir.

Şimdiye kadar adlarını saydığımız müelliflerin verdikleri bilgiler (Ki C. Rieu hariçdir), Osmanlı tarih yazıcılığı hakkında 1927 yılında mühim bir kitap yazan F. Babinger tarafından Sinan Çavuş ve Murâdî adı altında tekrar edilmiştir. F. Babinger bilinen nüshalara ek olarak Paris'deki Bibliothèque Nationale'de Schefer kitapları arasındaki n. 1186 kayıtlı mensur *Ğazavât*'ı gene aynı kütüphanedeki A. F. 75'deki *Târih-i Feth-i Şikloş* adlı nüshayı da bildirmişti.²³

Madrid'deki Escorial kütüphanesinin kataloğu hazırlanırken, n. 1663 de müellif adı belli olmayan mensur bir *Ğazavât* metni bulunduğu, H. Derenbourg ve Levy Provençal tarafından 1928 yılında Arap yazmaları

¹⁸ "Ğazavât-ı Hayreddin Paşa", *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, I (1911), s. 233-238.

¹⁹ *Osmanlı Müellifleri*, cilt 3, İstanbul 1342/1923, s. 63.

²⁰ *Aynı yer*, s. 169.

²¹ *Aynı yer*, s.180.

²² Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki Hazine 1608 numaralı eser F. Karatay tarafından, hazırladığı katalogda Sinân Çavuş'un *Târih-i Feth-i Şikloş* adlı eseri olarak gösterilmiştir. (*Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Elyazmaları* cilt 1 İstanbul 1961). Halbuki Matrakçı Nasuh'un *Süleyman-nâme* adlı eserinin Macaristan Seferine ait bölümdür, bkz. H. Yurdaydın "Two new illuminative works of Matrakçı Nasuh" *Atti del secondo Congresso Internazionale di Arte Turca (Venezia 20-29 settembre 1963)*, Napoli 1965, s. 284-285, aynı müellif, *Nasuhü's Silâhî (Matrakçı)*, *Beyân-ı menâzil-i sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*, Ankara 1976, s. 12-16, 131-134.

²³ *Aynı eser*, s. 11-79.

arasında işaret edilmişti.²⁴ E. Blochet Paris'deki Bibliothèque Nationale'deki Türkçe yazmaların kataloğu'nun birinci cildini 1932 yılında yayınlarken, supp. turc 514'de Seyyid Murâd'ın telifi olan bir nüshayı haber vermiştir.²⁵ E. Blochet aynı cilt içinde daha önce Babinger'in²⁶ haber verdiği A.F 75 numaralı *Târih-i Feth-i Şikloş* adlı eserin bir nüshasının tavsifini de yapmıştı. Blochet, aynı katalogun ikinci cildinde Babinger'in daha evvelden zikrettiği supp. turc 1186'nın tavsifini yaparken "Tchaoush Pachha" (böyle)²⁷ elyazısıyla olan bir *Gazavât* nüshası diye zikretmiştir.

Gazavât'ların İstanbul nüshaları hakkında yeni bilgileri L. Forrer 1940 yılında vermiştir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki dört nüsha şu numaralar altında bulunmaktadır: 94, 2459, 2490 ve 2639.²⁸ Bunlardan iki tanesi daha önce Bursalı Mehmed Tahir tarafından zikredilmişti (2490 ve 2639). Bursalı Mehmed Tahir'in verdiği bilgiyi, Forrer 2639 sayılı nüshanın müellifinin Kastamonu'lu Hüseyin b. Ali olmayıp onun sadece müstensih olduğunu ortaya koyarak düzeltmişti. İspat ettiği hususlardan birisi de 2490 sayılı nüshanın üzerinde bulunan kayda göre Seyyid Murâd olarak görülen müellifin F. Babinger tarafından ileri sürülen Sinan Çavuş eliyle mensur hale getirilme isnadı veya aykırı görüş hakkındaki münazaaya herhangi bir sonuç getirmemişti. Manzum *Gazavât*'lardan, Necib Asım Revan Köşkü n. 1291 sayılı nüshasını kaydettikten başka, gene Murâdî'ye atfedilen Revan Köşkü 1292 numaralı nüshada Preveze deniz savaşı (1538) ve Üniversite Kütüphanesinde n. 2475 de bulunan Nova fethine (1539) ait metinlere de değinmiştir.²⁹

L. Forrer, 1543 tarihli Macaristan Seferi'ne dair kitabın Sinan Çavuş'un olduğunu F. Babinger'i tekrarlayarak ısrar etmiş ve üçüncü nüshanın Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesinde n. 700'de bulunduğunu gösterecek şunları da ilâve etmiştir: "Der Verfasser, der sich nicht mit Namen nennt, weist in der Einleitung seines Werk daraufhin, dass er früher die Taten Hâir-ed-din Paşa's beschriben habe, und zwar in zwei Büchern, in mehr zehntausend Versen und in Prosa"³⁰

²⁴ *Les Man uscrits arabes de l'Escurial*, cilt 3, Paris 1928, s. 194-195.

²⁵ *Catalogue des manuscrits turcs de la Bibliothèque National*, cilt 1, s. 379.

²⁶ *Aynı eser*, s. 28-29.

²⁷ *Aynı eser*, cilt 2, s. 191, Paris 1933.

²⁸ "Handschriften osmanischer Historiker in Istanbul", *Der Islam*, 26 (1940), s. 173-220.

²⁹ *Aynı yer*, s. 191-192.

³⁰ *Aynı yer*, s. 192.

Sinan Çavuş'un bir *Ğazavât-ı Hayreddin Paşa* müellifi olduğuna dair yanlış görüşü, Vatikan Kütüphanesi'nin Türkçe yazmaları kataloğunu hazırlayan Ettore Rossi de devam ettirmişti. Bu yanlışlığı, daha evvel gene Hammer tarafından tetkik edilen Barberiano Orientale n. 127 sayılı nüshayı tavsif ederken de tekrar etmişti.³¹ Agâh Sırrı Levend de, *Ğazavât-nâme*'lere dair 1956 yılında neşredilen kitabında İstanbul Kütüphanesi'nde bulunan dört nüshadan bir tanesinde yani n. 2639'dakinde "*Te'lif-i Seyyid Murât*" kaydının silindiğine göre Flügel tarafından zikredilen Sinan Çavuş'un eseri olduğunu farzetmiş ve Blochet tarafından zikredilen Çavuş Paşa'nın aynı Sinan Çavuş olup olamayacağını sormuştur.³²

Bu mesele hakkında 1963 yılında bir makale kaleme alan Hüseyin Yurdaydın,³³ mensur *Ğazavât*'ın Sinan Çavuş'a atfetmenin uygun olmayacağını ispat ettiği gibi, *Târih-i Feth-i Şikloş* adlı eserin olsun, bu eserlerin olsun Seyyid Murâd veya Murâdî'nin olduğunu ortaya koymuştur. H. Yurdaydın 1952 yılında *Kitâb-ı Bahriye* müellifinin Murâdî olduğunu ileri sürmüştü.³⁴

Sinan Çavuş'un *Ğazavât*'ların müellifi olmayacağını ileri süren H.G. Yurdaydın, bu eserde bir Sinan Çavuş'dan üçüncü şahıs olarak bahsedildiğini ve 1533 tarihinde Hayreddin Paşa'ya yollanan fermanın hâmilî olduğunu göstermiştir. Fermanın tesliminden sonra Sinan Çavuş İstanbul'a geri dönmüş ve *Ğazavât*'ın müellifi ise Hayreddin'in bütün seferleri sırasında yanında bulunmuştur.

Mensur *Ğazavât*'ların Seyyid Murâd telifi olduğunu ileri süren H.G. Yurdaydın, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindeki 94, 2490 ve 2459 numara ile kayıtlı mensur *Ğazavât* nüshalarında bulunan "Telif-i Seyyid Murâdî" kaydına dayandığı gibi, ismini vermeyen müellifin giriş kısmında hem mensur hem manzum iki kitab yazıp Hayreddin Paşa'nın savaşlarını anlattığını bildirir. Manzum kitap, manzum *Ğazavât*'lar ile aynı olduğuna göre, Murâdî'nin eseri olduğu sarıhdır. Onun için mensur *Ğazavât* da aynı müellifindir.

³¹ *Elenco dei manoscritti turchi della Biblioteca Vaticana*, Vatikan 1953, s. 327.

³² *Aynı eser*, s. 74. A. S. Levend, Paris'deki 514 sayılı nüshayı manzum *Ğazavât*'lardan biri addetmektedir.

³³ "Murâdî ve Eserleri", *Belleten*, 27/107 (1963), s. 453-466.

³⁴ "Kitab-ı Bahriyye'nin telifi meselesi", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, X (1952), s.143-146.

Târih-i Feth-i Şikloş adlı eser de Seyyid Murâd'dan başkasının değildir. Müellif ismi zikredilmemekle beraber, Barbaros Hayreddin'in bütün seferlerine iştirak eden ve hem manzum hem mensur iki kitap içinde bunları yazdığını bildirirken, bunların manzum ve mensur *Gazavât*'lar olduğu bellidir. Manzum *Gazavât* ve *Târih-i Şikloş* aynı formuler ile başlar: *bu bâb... beyân eder*. Onun için Sinan Çavuş'u bir Osmanlı tarihçisi sayamayız.

Mensur *Gazavât*'lardan bir nüsha geçici olarak Tübingen'deki Staatsbibliothek deposunda "or. quart 1751" envanter numarası ile bulunuyordu. Yakın bir geçmişte B. Flemming tarafından incelenen bu nüshanın üzerinde bulunan bir kayıttan ve Yurdaydın'ın verdiği bilgilerden istifade eden Flemming, bu eserin Seyyid Murâd'ın olduğunu kabul eder.³⁵ Bu yazma, şimdi Berlin'deki Staatsbibliothek'de bulunmaktadır.

En son olarak bir nüshayı Bayyera'daki Münih üniversitesi profesörlerinden Hans G. Majer haber verdi.³⁶ Stuttgart'taki Württembergische Landesbibliothek'deki "Şark Yazmaları" bölümünde Cod. or. Fol 40 envanter numarasında kayıtlıdır.

2 — Tercümelemler

Tercümelemler üzerinde de biraz durmamız lâzımdır. İspanyolca olan en eskisi Palermo'da Biblioteca Comunale'deki bir nüshada şöyle sunulmaktadır: "La Vida y Historia de Hayreddin llamado Barbaroxa, traduzida de lengua turquesca en espanol castellano". Bu İspanyolca metinden İtalyancaya E. Pelaez tarafından yapılan bir tercüme, 1880-1887 tarihleri arasında *Archivio Storico Siciliano* dergisinde tefrika olarak çıkmış ve kitap olarak da 1887 yılında gene Palermo'da şu başlık altında neşredilmiştir: *La vita e la storia di Ariadeno Barbarossa*.

İspanya kralı II. Filip'in sekreteri olan mütercim Luis Alçamora, 1 Nisan 1578 tarihli mektubu ile eserini krala arz etmiş ve bu da şimdi tercüme ile birlikte bulunmaktadır. Bu mektuptan anlaşıldığına göre, kral II. Filip bu kitabı Alçamora'ya verirken, ellerinde bulunan Atina'lı bir yeniczerinin yeğeni Türk esirin yardımı ile tercüme etmesini istemişti. İspanyolcası çok kötü olan bu eserin yardımı ile tanınmış Türk korsanının faaliyetini öğrenip, giriş hariç, tercümelemleri tamamlamıştır. "Kitabın ilk üç yap-

³⁵ B. Flemming, *Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland* band XIII. *Türkischen Handschriften, teil I*, Wiesbaden 1968, s. 117-118 n.143.

³⁶ Alâkasına burada teşekkür ediyorum. Stuttgart kütüphanesine de nüshanın bir mikrofilmini verdiği için teşekkür ederim.

rağı, Türk'ün anlıyamıyacağı Arapça kelimelerle dolu olduğu için tercümesine imkân görülmemiştir".³⁷

İtalyanca tercümenin önsözünde Palaez, daha evvel Hammer tarafından işaret edilen Türkçe özgün tarafları bilmediğini ortaya koymuştu.

Bu tercümeden sonra yapılan Arapça'dır. Fransız müşteşrik Venture de Paradis 1788-1790 yılları arasında Cezayir'de bulunduğu sıralarda Barbaros kardeşlerin faaliyetini anlatan Arapça bir tarih yazması görmüş ve onu Fransızcaya tercüme etmişti. Uzun yıllar yazma halinde kalan Paradis'in bu tercümesi 1837 yılında S. Rang ve F. Denis tarafından iki cilt halinde neşredilmiştir.³⁸ Her iki yayıncı da Hammer'in verdiği bilgilere göre Türkçe *Ğazavât*'lardan haberdar olmakla beraber,³⁹ Venture de Paradis'in tercüme ettiği eserin, Barbaros'un yanında, müellifin ismi bilinmeyen, özgün bir XVI'ncı asır Arap kroniği sanmışlardır. 1857 yılında A. Berbrugger, Cezayir'deki "Bibliothèque"deki no. 942 sayılı nüshanın, Venture de Paradis tarafından Fransızcaya tercüme için kullanılan Arap kroniği olduğunu ispat etmiştir. Berbrugger, nüshanın sonunda bulunan bir kayda göre Arapça tercümenin Türkçe özgün bir metinden yapıldığını ispat etmiş ve Hammer'in Türkçe *Ğazavât*'lar hakkında verdiği bilgilerle karşılaştırmıştır.⁴⁰

Paris'de bulunan Bibliothèque Nationale'in, Arapça yazmaları katalogunu hazırlayan G. De Slane, 1883-1895 yılları arasında yayınlanan eserinde, *Sırâtü'l-mücâhidi Hayri'd-Din* başlıklı bir nüshanın tavsifini yapmıştı. No. 1878 de bulunan bu nüshanın XVII'inci asra ait olduğunu yazarken, sebebine işaret etmemişti. De Slane bu nüshanın, S. Rang ve F. Denis tarafından yayınlanan Fransızca tercümelere ayrı bir metin olduğunda ısrar etmişti.⁴¹

Tunus'daki Zaytûnah Câmii kitaplığında bulunan Barbaros Hayreddin'in hayatına ait Arapça bir nüsha, 1884 yılında O. Houdas ve R. Basset tarafından incelenmişti.⁴²

³⁷ E. Pelaez'in, *Archivio Storico Sicilano*, V (1880), s. 384-386'daki makalesinden alıyorum. Belediye kitaplığında mahfuz bulunan İspanyolca-nüshanın fotokopisini bile göremedim.

³⁸ Bkz. 7. dipnot.

³⁹ Aynı eser, cilt 2, s. 106, n.2.

⁴⁰ A. Berbrugger, *Les époques militaires de la Grande Kabylie*, Cezayir 1857 s.309-310.

⁴¹ *Catalogue des manuscrits arabes de la Bibliothèque Nationale*, Paris 1883-1895, s.338.

⁴² O. Houdas-R.Basset, *Mission scientifique en Tunisie, II: Bibliographie. Les manuscrits arabes de Tunisie et de Kairouan*, Cezayir 1884, s.68.

Cezayir'deki "Bibliothèque-Musée"de n. 942/1622 sayılı nüshadaki *Gazavât*'ı Arapça bir tercümesinden, R. Basset 1890 yılında Fransızca bir tercüme ile birlikte neşretmişti.⁴³ Basset'nin kaydettiğine göre, elyazmasının sonunda bulunan not, tercümenin Hoca adlı biri tarafından, aynı şehrin Hanefî mezhebi müftüsü Sî Muhammed İbn 'Alî al-Qüllüglu al-Cazâirî adına, XVIII'inci yüzyıl başında yapıldığını göstermişti. Basset bu arada S. Rang ve F. Denis tarafından yayınlanan Fransızca tercümeyle şu cümlelerle tenkit etmişti: "Je ne sais si l'on peut donner le nom de version à un traduction aussi infidèle à tous les points de vue qui ne peut qu'égarer ceux qui se serviraient d'elle sans la confronter avec le texte arabe." Bu vesileyle Basset, Cezayir'deki "Bibliothèque-Musée"de tam olmayan başka bir nüshanın da bulunduğuna işaret etmişti. Tunus'daki Zaytunah Câmii kütüphanesindeki nüshada bulunan eserin aynısı olduğuna dair bilgi verir.

N. 942/1662 kod numaralı nüsha n. 774/1623 kod numaralı olanla beraber Basset tarafından işaret edilmiş ve E. Fagnan da Cezayir'deki Bibliothèque du Musée'de oldukları 1893'de tarif edilmiştir.⁴⁴ Houdas ve Basset tarafından daha evvel incelenen Tunus'daki Zaytunah Câmii kütüphanesindeki nüsha, 1900 yılında B. Roy tarafından hazırlanan katalogta n. 4973 kod numarası ile tavsif edilmiştir.⁴⁵

Yukarda sayılan yazma eserlerin hiçbiri C. Brockelmann'ın *Geschichte der Arabischen Litteratur* adlı klâsik eserinde yer almaz. Kaynağını göstermeden Arapça tercümenin 1543 tarihinde yapıldığını yazar.⁴⁶

Paris'deki Bibliothèque Nationale tarafından yeni satın alınan bir grup Arapça elyazmasının katalogunu hazırlayan E. Blochet, n. 5754 kod numaralı bir münşeat içinde Hayreddin Barbaros'un Arapça bir biyografisinin bulunduğunu kaydetmiştir.⁴⁷

⁴³ Aynı makale, s. 171-214.

⁴⁴ *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France, Départements*, cilt XVIII, Paris 1893, s.451.

⁴⁵ *Extrait du Catalogues des manuscrits et des imprimées de la Bibliothèque de la Grande Mosquée de Tunis. Histoire*, Tunus 1900, s.53.

⁴⁶ Cilt 2 (Weimar), 1898-1902, s.456-457. Basset'ye göre (aynı makale s. 198) en eski ve düzgün olan 942/1622 sayılı Cezayir nüshası, Türkçe metnin 1545 tarihinden evvel yazıldığını ispat eden bir detay içerir. Arapça tercümenin bu tarihte yapıldığını gösterir. 1545 tarihinde Mevlay Hasan'ın inşa ettirdiği "Burç"un kaydı bulunmaktadır.

⁴⁷ E. Blochet, *Bibliothèque Nationale. Catalogue des manuscrits arabes des nouvelles acquisitions (1884-1924)*, Paris 1925, s.107.

Cezayir'de bulunan 942/1622 kod numaralı nüsha 1934 yılında Nureddin Abdülkadir tarafından eksiksiz neşredildi.⁴⁸

Berbrugger ve Basset dışında ne Houdas ne de Fagnan, Roy, Blochet, Nureddin Abdülkadir, Hammer'in daha evvel bahsettiği Türkçe metin ile Arapça yazılı *Ğazavât* arasındaki ilişkiye dikkat etmemişlerdi.

II. SEYYİD MURÂD VE ESERLERİ

Bizi çok yakından alakadar eden metinlerin tedkikine girişmeden evvel *Ğazavât* müellifi ve eseri hakkında şimdiye kadar yapılan araştırmalara göz atmak, aynı zamanda metinler üzerinde de, yapılanlarla beraber, yeni bir arayış için faydalı olur.

Ğazavât'ların müellifi manzum eserlerinde kendisinden bahsederken Murâdî adını kullanır.⁴⁹ Elyazması nüshaların üzerindeki kayıtlarda da Seyyid Murad⁵⁰ veya Seyyid Murâd diye görürüz.⁵¹

Gerçek adının Murâd ve Murâdî'nin bir mahlas veya "nom de plume" olduğuna inanabiliriz. Mahlas kullanılırken özel ismin sıfat haline getirilmesi alışkanlığı pek fazla yaygın değildir. Bununla beraber misalleri de vardır: I. Selim'in Selimî ve III. Murâd'ın Murâdî mahlaslarını kullanmaları gibi. Elyazmaları üzerinde gördüğümüz Seyyid lakabı müellifin bir mısraında geçer:

⁴⁸ *Kitâb Ğazavât Aruc wa Hayr ad-dîn*, Cezayir 1353/1934. [Fransa'da değerli türkolog Robert Mantran yönetimi altında bir doktora tezi hazırlamış; Edition critique du texte arabe des "Gazawat de Arrudj wa Hayreddine," d'après un manuscrit de Paris avec introduction, étude, notes et commentaire, 1972.

Moulay Belhamissi adlı müellifin diğer bir çalışması; *Historie de la marine algerienne* (1516-1830), 1983.

Göremediğim bu neşriyat için bkz. *Tarih ve Toplum*, VI/32 (1986), s. 58-59 (122-123)]

⁴⁹ İleriye bkz.

⁵⁰ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T 94'deki yazma, varak 1b ve Berlindeki or. qu. art 1751 sayılı yazma, varak 2b.

⁵¹ Paris'deki Bibliothèque Nationale, supp.turc 514, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi t 2639 ve 2490 no. lu yazma v.1b.

Remel: -v-- /-v-- /-v-

Bende-i mümtâz olub fâ'ik olam

*seyyidüm dergâhına lâ'ik olam*⁵²

[İtalyanca tercüme]⁵³

Seyyid tabiri peygamber sülâlesinden gelenlere verilen bir sıfattır. Belki de Murâd bunlardan biriydi. Fakat Osmanlı denizcilik muhitinde müslüman menşeli olmayan biri olarak tanınmıştı.⁵⁴ Gerek yukarıki beyit ve sonradan Murâd'ın Kaptan Paşa'ya yakarışı bu ikinci şıkkın gerçekliğini ortaya koymaktadır.

Seyyid Murâd'ın hayatı hakkındaki bilgileri kendi eserlerinden öğreniyoruz.

Doğum tarihi XV'inci yüzyılın son çeyreği içindedir. Zira 930/1523-1524 yılında kaleme aldığı denizcilik konusuyla ilgili *Bahir-nâme* adlı eseri, onun başarılı bir müellif ve denizcilik hususunda bilgili olduğunu göstermektedir ki o yıllarda otuz yaşında olduğuna ihtimal verebiliriz.⁵⁵ Başka bir mısradan da 1546 yılında hayatta olduğunu öğreniyoruz ki seksen yaşını geçmemiştir.⁵⁶

Seyyid Murâd yukarda da adı geçen denizcilik konusuyla ilgili eserinden sağladığı haklarla ocağa girmiştir. Fakat hangi sıfatla girdiği belli değildir. 1538 yılında telif ettiği *Fetih-nâme-i Hayreddin Paşa* adlı eserde şu beyti görüyoruz:

Remel (yukarki gibi):

Çün-ki yazdum bundan evvel bir kitâb

*bu ocağa kıldum intisâb*⁵⁷

⁵² Eğer metir harekeli ise Türkçe ibareleri çeviriyazı olarak verdim. Harekesi olmayanları Arap harfleri ile yazdım.

⁵³ *Feth-i kal'a-i Nova*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T 2475, varak 74a. *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Köşkü Kitapları 1291, varak 366b.

⁵⁴ F. Babinger, "Seyyid Nuh and his sailing handbook", *Imago Mundi*, 12 (1955), s. 180-182. Şimdi şu kitap içinde: *Aufsätze und Abhandlungen zur Geshichte Südoesteuropeas und der Levante*, cilt 2, Münih 1966, s. 92-94.

⁵⁵ *Bahir-nâme* için ileriye bkz.

⁵⁶ *Seyyid* Murâd 1546 yılında *Gazavât*'ın ikinci kısmını yazdı. İleri bkz.

⁵⁷ *Fetih-nâme-i Hayreddin Paşa*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Köşkü Kitapları 1292, v.64a.

Bu suretle Seyyid Murâd, 1534 yılında Kanunî Sultan Süleyman tarafından İstanbul'a çağrılan Osmanlı donanmasının Kaptan-ı Deryası'nın maiyetine girmiş, sonraki yıllarda yapılan seferlere iştirak etmişti: *Bu efkende anlarla seferlerde ve gazâlarda berde ve bahirde bile olup...*⁵⁸ *bunca zaman imiş kim sizler... Hayreddin Paşa ... ile bile olub ve deryâ seferlerin anlarıñla eyleyüb.*⁵⁹

Seyyid Murâd'ın donanmada hangi görevi üstlendiği belli değildir. Onun esas görevi evvelce de görüldüğü üzere deniz konuları yazmaktı ve belki de Hayreddin Paşa yanında bulunup seferlerini kaleme almıştı.

1538 yılındaki Preveze deniz savaşı sırasında Durak Reis'in baştarde-sinde bulunuyordu.⁶⁰ Sonraki yıl 1539'da gerçekleştirilen Nova fethinde de hazır bulunuyordu.⁶¹ Daha sonra başka kişilerle birlikte İstanbul'a yollandı.⁶²

1541 yılında Barbaros'un hayat hikâyesini tamamlayıp vezirlere birer nüsha vermesi muhtemeldir.⁶³ Bu başarısından sonra Macaristan seferine katılıp mensur ve manzum eserler de yazmakla görevlendirilmişti.⁶⁴ Bu görevi kabul edip Sadrazam Rüstem Paşa'nın hizmetindeki süresini başarıyla tamamlayınca, Şahincibaşı Mustafa Ağa'nın elinden hediye olarak bir at aldı.⁶⁵

1544 yılında tamamlanan Macaristan seferinden sonra İstanbul'a dönmek zorunda kalan Seyyid Murâd, Barbaros Hayreddin Paşa'nın 1546 yılındaki ölümüne kadar orada kaldı. Yazdığı ebced hesablı sekiz şiirinden biri şudur:

(hezec):

v--- /v--- /v--

Cihândan hazret-i merhûm paşa

ferâgat eyleyüb terk etdi gildi

⁵⁸ *Ğazavât-ı Hayreddin Paşa*, A. Gallotta, *aynı makale*, s.136.

⁵⁹ *Tarih-i Feth-i Şikloş*, Millet Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa kitapları 700, v. 6a.

⁶⁰ *Fetih-nâme*, zikredilen nüsha, v.65a.

⁶¹ *Fetih-i kal'a-i Nova*, zikredilen nüsha, v.73 a ve b.

⁶² *Aynı yer*, v. 74a.

⁶³ Bkz. *Tarih-i Feth-i Şikloş*, zikredilen yazma, v. 6a-10a.

⁶⁴ *Aynı yer*.

⁶⁵ *Aynı yer*

*görüþ anı müverrih dedi târih
vüçudun zavrağın engine atdı*

ebced hesabı son mısradadır ve 953/1546 eder.⁶⁶

Bir ay sonra da Barbaros'un hayat hikâyesinin ikinci kısmını tamamladı.⁶⁷ Artık başka bir haberimiz yoktur.

Seyyid Murâd'm yazılış tarihlerine göre eserleri şunlardır:

1 – *Bahir-nâme*. Bu eserin konusu hakkında tam bir bilgimiz bulunmamaktadır. Murâd'ın 945/1538 yılında kaleme aldığı *Fetih-nâme-i Hayreddin Paşa* adlı manzum eserin⁶⁸ bir bölümünde zikredilir:

Remel: → -v-- /-v-- /-v-

*Bundan evvel ben de yazdum bir kitâb
eyledüm te'lif-ü kıldum fast-ü bâb
Fazl-ı hâdî eyledüm târih anâ
ol kitâb ile gidilir her yaña
Turk-ı bahri anda ta'yîn eyledüm
hartunîñ 'ilmîni tebyîn eyledüm
Hem pûsûla 'ilmîni kıldum 'ayân
ilm-i bahri etdüm anda hep beyân
Bahir-nâme demek ile oldı yâd
lik Pîrî kethüdanın oldı ad
Vakî 'â deryâyı ol evvel gezüb
gezdügi arayı hep bir bir yazub
Komiş ebter bulmayub bir ehl-i dil
cem' edemeyüb yaturmuş bunca yıl
Bir karin geçmiş aradan yol gümân
eyledi benden reca çün ol zamân
Pes anı cem' edüb etdüm bir kitâb
bilür anı bir nice yüz şeyh ü şâb*

Fazl-ı hâdî ebcedi 930 (10 Kasım 1523'de başlar) tarihini gösterir [İtalyanca tercüme]⁶⁹

⁶⁶ Bkz. Gazavât, ikinci kısım, Paris'deki Bibliothèque Nationale, supp. turc 1186, v.51a.

⁶⁷ İleriye bkz.

⁶⁸ İleriye bkz.

⁶⁹ *Fetih-nâme*, zikredilen nüsha, v.63b-64a.

Bu Pirî Kethüda'nın, *Kitâb-ı Bahriye* adlı meşhur Akdeniz portulânını kaleme alan Pirî Reis⁷⁰ ile aynı kişi olduğu akla gelebilir. O zaman Murâdî'nin *Bahir-nâme*'si ile Pirî Reis'in eseri arasındaki ilişkiyi bulabilme meselesi ortaya çıkar.

Kitâb-ı Bahriye'nin iki telifi olduğu malûmdur. Bunu Kâtib Çelebi hem Cihannüma hem Keşfüzzünûn adlı eserlerinde daha XVII'inci yüzyılda ortaya koymuştur. Cihannüma adlı eserdeki ilgili paragraf şöyledir: İki nüsha gördüm. Biri mufassal diğeri mücmeldir. Mufassal olanında, diğerine oranla denizcilikle ilgili daha çok mısra ve orasında burasında detaylar vardır ki, mücmelde bulunmaz.⁷¹ Keşfüzzünûn adlı eserdeki kayıt: İki nüsha bulunmaktadır. Biri diğerinden daha teferruatlı olup, giriş kısmı diğerinde bulunmaz.⁷²

Kitâb-ı Bahriye'nin iki telifi olduğu meselesi Kahle tarafından da teyid edilmiştir. Bu eserin yarım kalan neşrinde, kendisi tarafından bastırılan daha eski yazmalara dayandığı için, birleşik bir karakter taşıması yanında, sonradan istinsah edilen nüshalar oldukça tafsilâtlı ve daha çok mısra ihtiva eder. Bu tip nüshaların kağıdı daha fazla ve yenidir. Nâşirin edindiği kanaate göre, ikinci telif Pirî Reis'in olmayıp, ondan sonra yaşayan birisindedir.

Haydar Alpagut ve Fevzi Kurdoğlu, 1935 yılında ikinci telifi neşrettikleri zaman,⁷³ Kahle tarafından neşredilen 927/1520-1521 tarihli birinci telifin de Pirî Reis'in kaleminden çıktığında ısrar ettiler.⁷⁴ Zira 927 tarihli nüshayı yazdıktan sonra, Kanunî Süleyman'ın emri üzerine 930/1523-1524 yılında Mısır'a giden Osmanlı donanmasında hazır bulunan Sadrazam İbrahim Paşa, fırtınalı bir günde Pirî Reis'in eserini görüp beğendikten sonra, Kanunî'ye arz edebilmek için "*ruşen kulasın..düzessin bu kitâbı*" diye em-

⁷⁰ Pirî Reis'in kethüda ünvanı ile anıldığını hiç bir eserde görmedim (F. Ezgü, "Pirî Reis" *İslâm Ansiklopedisi* cilt 9, s. 561-565, hiç bir kayıt vermez). Bu kayıttan, Pirî Reis'in 1524 yılında Tersane Kethüdası görevinde bulunduğunu tahmin edebiliriz. Bu görev için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1948, s. 427-428.

⁷¹ *Cihannüma*, İstanbul 1145/1732, s.11. "Biri mufassal bir akal iki nüsha görülüp. ... Kebir olanda keştibanlığa müteallik bir kaç yüz beyt ve câbeca tafsiller vardır ki sagirinde anlar metva'dır."

⁷² *Keşfüz-zünun an esami kütüb ve'l funun*, G. Flügel neşri, Leipzig 1837, s.22, n.1689.

⁷³ Pirî Reis, *Kitab-ı Bahriye*, İstanbul 1935.

⁷⁴ Paul Kahle de sonradan ikinci telif konusundan vazgeçti, bkz. "Pirî Reis the Turkish sailor and cartographer", *Journal of the Pakistan Historical Society*, 4 (1956), s. 99-108.

retmiş, bunun üzerine Pirî Reis, “beyaza çıkarub kıldum tamâmet” diye eserinin sonuna eklemiştir. Bu deyimler mensur olan giriş kısmında da bulunmaktadır. Eser 932/1525-1526 yılında tamamlanmıştır.⁷⁵ Eserin sonundaki ebced hesabını ihtiva eden beyitden anlıyoruz:

Hezec: → v--- /v-- /v--

Tamâm etdük sözü bulub murâdî

dedük ta'rihini anâ feyz-i hâdî

Ebced, anâ feyz-i hâdî mısraıdır ve 932 (18.10.1525'de başlar) dir.

Alpagut ve Kurdoğlu, Kitâb-ı Bahriye'nin iki kere telif edilmesinin sebebini, Pirî Reis'in kartografik bazı düzenlemeler yapması yanında, İbrahim Paşa'nın isteklerini yerine getirmeğe bağlarlar. Şimdi elimizde bulunmayan asli nüshaya yapılan diğer başka ekler de, metne sahip olan deniz kaptanları ile müstensih ve kartograflar tarafından yapılan bazı ilâvelere ait olabileceğini ileri sürerler.⁷⁶

Her iki nâşir de, Kahle tarafından yapılan neşrin Gelibolu'da 927(12.12.1520'de başlar) de yapılmış olduğunu “*tarih dokuz yüz yigirmi yedi yılında iken nefsi-i Gelibolu'da tertib üzerinde bir yere cem⁵ ederken*” tâbiri bulunurken kendi yaptıkları neşrin giriş kısmında da *tarih dokuz yüz otuz iki yılında...Gelibolu'da...işbu kitâb hâsıl oldu* tabirini te'kîd etmişlerdir.⁷⁷ (932 yılı 18 Ekim 1525 günü başlar).

Bu nâşirlere karşı çıkan H. Yurdaydın, 1952 yılında yayınlanan makalesinde, *Fetih-nâme-i Hayreddin Paşa* adlı eserdeki mısralara dayanarak *Kitâb-ı Bahriye*'nin Murâdî'nin eseri olduğunu ileri sürmüştür. Mülhaza-

⁷⁵ Tabii ki 1526 yılında, yani 15 rebiülâhir 932/3 Şubat 1526 gününden sonradır. Çünkü metinde (H. Alpagut ve F. Kurdoğlu tarafından yapılan neşrin 650'inci sayfası) Hafslardan Abû Muhammed el Hasan'ın tahta çıkışı yazılıdır ki, bu tarihtir, bkz. Al-Kayravanî, *Al-mu'nis fi ahbar İfrîkiya ve Tunus*, Tunus 1967, s. 161. S. Soucek “A propos du livre d'instruction nautiques de Pirî Reis”, *Revue des Études Islamiques*, 41 (1973), s. 241-255. S. 243'de Kitâb-ı Bahriye'nin bir genel görünümü ve iki telifin metinleri ile harita konuları incelenir. Bu müellif her iki telifi de esas alarak Kitâb-ı Bahriye'nin Tunus ile ilgili kısımlarına ait mükemmel bir araştırma kaleme aldı: “Tunus in the Kitâb-ı Bahriye by Pirî Re'is”, *Archivum Ottomanicum V* (1973) s. 129-296. [Pirî Reis'in eseri üzerinde muhtelif âlimler de çeşitli araştırmalar kaleme aldılar. Tek tek gösterme yerine şu esere atıf yapıyorum: *Turkologischer Anzeiger (Turkology Annual)* ciltlerinde DKI bölümü (Historische Geographie und Kartographie).]

⁷⁶ Aynı yer, s. IX-X.

⁷⁷ Aynı yer, s. XLI.

sına göre, Pirî Reis dışında denizcilik konusunu ele alan başka bir Pirî adlı müellif yoktur. Pirî Reis ise, *Kitâb-ı Bahriye* adlı eseri ile şöhret yapmış olup, *Bahir-nâme* adlı bir eser yazdığına dair kayıt bulunmamaktadır. Onun için, *Bahir-nâme* adlı eser ile olan mütabakatını tesbit etmemiz lâzımdır. *Kitâb-ı Bahriye*'nin son mısraındaki ebced hesabında kullanılan feyz-i hâdîdeki *âna* kelimesini çıkarırsak 910/1504 yılını buluruz. Bunu da fazl-ı hâdî diye düzeltmeliyiz ki, *Bahir-nâme*'nin yazıldığı 930 yılı eder. H. Yurdaydın'a göre, müellif yaptığı *ihâm* sonucu, ebced hesabında verdiği murâdî kelimesi ile, kendi ismi Murâdî'yi söylemek ister.⁷⁸

Yurdaydın'ın bu kanaati, B. Flemming tarafından aynen kabul edilmiştir.⁷⁹

Şimdiye kadar sıraladığımız bu kanaatlere dayanarak şu neticeleri çıkarabiliyoruz:

1 – Pirî Reis'in notlarının varlığı ki, bunları Akdeniz'de dolaşırken toplamıştı,

2 – *Kitâb-ı Bahriye* 927/1520-1521 yılında Pirî Reis tarafından birinci defa telif edilmişti,

3 – Murâdî, 930/1523-1524 yılında Pirî Reis'in notlarına dayanarak *Bahir-nâme* adlı eserini telif etmişti,

4 – *Kitâb-ı Bahriye*'nin 932/1525-1526 yılında ikinci ve kat'î telifi. Giriş kısmına 972, hatime kısmına 91 beyit ilâve edilmiştir.

Murâdî, *Fetih-nâme* adlı eserinde, *Bahir-nâme* adlı eserinde hangi mevzulara değindiğini bildirirken, *Kitâb-ı Bahriye*'nin manzum olan birinci giriş kısmı ile aynı malûmatı verir. Bunlar da sırasıyla: pusula, harita ve denizcilik tekniğidir. Ek olarak verilen malûmat ise Portekizlilerin Akdeniz ötesinde yaptıkları yeni coğrafi keşiflerdir. Mevzuun bu benzerliği, *Kitâb-ı Bahriye* adlı esere *Bahir-nâme*'nin aynen alındığı ve Pirî Reis'in kullandığı malzeme arasında bulunduğu zannını uyandırabilir. Neticede, 1524 yılında telif edilen *Bahir-nâme*, 1526 yılında *Kitâb Bahriye*'nin ikinci telifi yapılırken aynen aktarılmıştır.

H. Yurdaydın'ın ısrarına göre *Kitâb-ı Bahriye*'nin ikinci telifi, *Bahir-nâme*'nin aynen kopyasıdır. Bununla beraber Murâdî'nin bunu tek başına veya Pirî Reis ile müştereken yaptığını da ihmal edemeyiz.

⁷⁸ "Kitab-ı Bahriye'nin telif meselesi", yukarı bkz.

⁷⁹ *Aynı eser*, s. 238-239, n.300.

Murâdî, *Bahir-nâme*'yi 930 yılında yazdığını söyler. Bu tarih milâdî tarih ile 10 Kasım 1523 ile 30 Eylül 1524 tarihleri arasında kapsamaktadır. Bu tarihten sonra Osmanlı denizcileri arasına katıldı. Bu tarihlerde Pirî Reis de Tersane Kethüdası idi. Kitâb-ı Bahriye'nin hâtimesinden anlaşıldığına göre, 1524 yılının Eylül ayında Pirî Reis'e bu kitabı "rûşen" ve "düzenli" kılması emredilmişti. Aynı yıl donanma Mısır'a gidiyordu (bu donanma İstanbul'dan 30 Eylül 1524 günü hareket etmişti. bkz. İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1948, c.2 s. 105-106). *Bahir-nâme* tarihten birkaç ay sonra telif edilmişti. Pirî Reis'in, böyle güzel bir eser yazan Murâdî'ye başvurması muhtemeldir. Bunun üzerine Murâdî, Pirî Reis ile beraber *Kitâb-ı Bahriye*'nin manzum giriş kısmını veya Pirî Reis'in notlarına dayanarak hazırladığı *Bahir-nâme*'yi katmıştı. *Kitâb-ı Bahriye*'nin birinci telifinde istifade edilmeyen bir karn ilâve edildi. "*Der beyân-ı sebab-i nesir*" başlıklı mensur bir kısım da ilâve edildi. Burada manzum olarak denizcilik tekniğinin anlatıldığı ve manzum çok uzun olacağı için, mensur olarak da Akdeniz'in tasvirinin yapıldığı açıklanmıştır. Gene devamlı olarak Pirî Reis'in notlarından istifade ederek, daha geniş ve sarih coğrafi malûmat verir. Birinci telif sırasında her bir bâb'da görülen tarihî malûmatın yerine bunlar mensur olarak konmuştur. Hatta ikinci telifde bulunan harita sayısı 233 tane olduğu için, birinci telifdeki 134 sayısına karşı Kahle bu telifi "modernisiert"⁸⁰ diye tanımlar. Hâtimeler manzum olarak kaleme alınmıştır.

Her ne kadar ikinci telif esnasında Pirî Reis, Sadrazam İbrahim Paşa'nın emri üzerine bu eseri kendisinin hazırladığında ısrar ederse de, Murâdî tarafından yazıldığına dair ibareler de yok değildir. vezin aynı olduğu gibi, manzum giriş kısmının üslûbu da benzer ve H. Yurdaydın'ın da kaydettiğine göre, sonlarındaki isim benzerliği ve en nihayet *Kitâb-ı Bahriye*'nin ikinci telifini işaret eden ebced hesabı da bunu gösterir. *Anâ feyz-i hâdî*, tarzındaki ebced aynen *Bahir-nâme*'ye göredir. *Feyz-i hâdî* 932 tarihini vermektedir. Yurdaydın'ın bu teklifini kabul etmesek bile, ikinci telif sırasında verilen tarihe uymamaktadır (yukarı bkz.).

Hâtimede gördüğümüz bu ifade benzerliği, *Kitâb-ı Bahriye*'nin kesin telifinin Murâdî tarafından yapıldığını ortaya koyar.

Murâdî kendi eseri olan *Bahir-nâme*'nin aynen *Kitâb-ı Bahriye*'nin ikinci telifine alınmasına serzenişte bulunur. 1538 yani *Kitâb-ı Bahriye*'nin ikin-

⁸⁰ P. Kahle, *Pirî Re'is Bahriye. Das türkische Segelhandbuch für das Mittelländische Meer vom Jahre 1521. Band II Übersetzung*, Berlin-Leipzig 1926, s.XIX

ci telifinden oniki yıl sonra telif ettiği *Fetih-nâme* adlı eserinde, esas istifade ettiği kaynak Pirî Reis olmakla beraber, *Bahir-nâme*'nin kendi eseri olduğunu söyler.

Alpagut ve Kurtoğlu'na göre *Kitâb-ı Bahriye* 927/1520-1521 yılında yazıldığı gibi hemen yayılmıştır. Sayıları onaltıyı bulan nüshalardan anlaşıldığına göre, ikinci bir telifinin yapıldığı belli edilmeden devrin padişahına arz edilmişti.

II — *Fetih-nâme-i Hayreddin Paşa*. Hayreddin Paşa'nın 1537 yılında Puglia sahillerinde başlayıp, 1538 yılında Preveze önünde biten seferini anlatan manzum bir eserdir. Elimizde iki nüshası bulunmaktadır. Bir tanesi Kahire'deki Dârü'l-Kütüb'dedir (no.107/8903). 945 (başlangıcı 30 Mayıs 1538'dir) tarihli olan bu nüsha, müellif hattı olabilir (ileriye bkz.). Tarihsiz olan diğeri Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Revan 1292'de bulunmaktadır. Bu eserin Murâdî'ye ait olduğunu şu beyitten anlıyoruz:

Remel: → -v-- /-v-- /-v-- /-v-

Ey Murâdî sen de kıl dâyim bu resme nâleler

*Guş idüb feryadunı bu halk acız kalalar*⁸¹

1600 beyitten müteşekkildir. Vezni: remel → -v-- /-v-- /-v-

Girişindeki 49 beyitte Hamdele ve Salvele bulunmaktadır. Sonundaki 65 beyitte ise *sebeb-i telif* bulunmaktadır. Müellif, muharebe gecesi Durak Reis'in baştardesinde bulunduğunu ve beş günde hazırladığı eserinden bir nüshayı Saray'a yolladığını söyler.⁸² *Der beyan-ı* diye ayrılan doksan bölüm halinde kaleme alınmıştır.

Hilmi Dağıstanî, 1888 yılında⁸³ Kahire nüshasının bir özetiyle birlikte tavsifini yapmıştı. Babinger bu nüshanın manzum *Ğazavat* olduğunu şüpheyle kaydetmişti.⁸⁴ Agâh Sırrı Levent, Revan 1292 sayılı yazmanın aynı eserin bir kısaltılmışı olduğunu (ihtisar üzere) kaydetmiştir.⁸⁵ Yurday-

⁸¹ Aynı yazma, varak 31a. Preveze şehri halkı, hristiyan donanmanın 1538 yılında uğrayıp da meydana getirdiği tahribatın acısını şairin ağzından dile getirir.

⁸² Aynı yer, varak 65b.

⁸³ Yukarıya bkz.

⁸⁴ F. Babinger, *aynı eser*, s.79.

⁸⁵ A. S. Levend, *aynı eser*, s.73. F. E. Karatay da kataloğunda (cilt.1 s.219) aynı görüşü tekrarladi. *Bu nüsha diğerrinin (Revan 1291) bir hülâsasından ibarettir.*

dın, *Fetih-nâme*'nin aynen *Ğazavât*'larda bulunduğunu bildirerek, *Ğazavât*ların mı önce yazılıp ve sonradan kısmen *Fetih-nâme*'ye alındığını veya aksinin mi yapıldığını sormuştu. *Fetih-nâme*'de daha önce bir eser yazdığını söyleyen müellifin bu eseri manzum *Ğazavât* olabilir ve *Fetih-nâme* adlı eser de ihtisar üzere yazılmıştı. Gerçekte ise, Seyyid Murâd'ın söylemek istediği eser *Ğazavât* olmayıp, Yurdaydın'ın doğru olarak belirttiği üzere *Bahir-nâme*'dir.⁸⁶ İhtisar üzere tabiri, bir eserin özeti anlamında olmayıp, hâdiselerin muhtasar olarak anlatılmasıdır. Gerçekte *Fetih-nâme* ile *Ğazavât* arasında yapılan bir karşılaştırma, giriş kısmı ile hâtimedeki yirmialtı beyit dışında, birinci şıktan yani manzum *Ğazavât*'a alındığını gösterir ki bir özet değildir. *Fetih-nâme*, *Ğazavât*'dan ayrı olarak kaleme alınmış, 944/1537 hâdiselerine kadar geçen zamanı anlatmak için yazılan esere sonradan ilâve edilmiştir. Diğer taraftan, *Fetih-nâme*'nin elimizde bulunan bir nüshası onun 945/1538 yılında telifini açıkça göstermektedir. Manzum olan *Ğazavât*'dan yararlanılarak hazırlanan nüshalar ise onun 948/1541 yılında yazıldığını gösterir. Yazmaların durum'unu göz önünde tutan Yurdaydın, ikinci şıkkı kabul edip, aynı mevzulara yönelen diğer şıkkı red eder.

III — *Feth-i kal⁶a-i Nova*. Nova kalesinin 946/1539 yılında Türkler tarafından fethini anlatan manzum bir eserdir. Tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (n. 2475). Müellifimize ait olduğunu şu beyitten anlıyoruz:

Remel: → -v-- /-v-- /-v-- /-v-

Ey Murâdî kıl du⁶ âlar dağ² i dayım de aña
yine ey paşa-yi⁶ adil eyledün⁶ ulu ğaza⁸⁷

Remel vezninde 1800 beyit bulunmaktadır. Hayreddin Paşa tarafından başka kişilerle beraber İstanbul'a yollanan Seyyid Murâd, eseri bu şehirde telif etmiştir:

Remel: → -v--/-v--/-v-

Biz de İstanbul'a gidüb ol zemân
av⁶-i rabbânî ile ol-dem hemân

⁸⁶ Yukarıya bkz.

⁸⁷ *Feth-i kal⁶a-i Nova*, zikredilen nüsha, varak 49b. *Ğazavât-ı Hayreddin Paşa*, zikredilen nüsha, varak 342b.

*Bu kitâbı yazdum itmâm eyledüm
mâcerâyı anda i'câm eyledüm*⁸⁸

Hamdele ve Salvele ile başlayan eser, başlığı bulunan 101 bab'a ayrılmıştır.

Bu eserden ilk önce L. Forrer bahsetmişti.⁸⁹ A. S. Levend, yanlış olarak *Fetih-nâme* olduğunu zannettiği için, manzum *Gazavât*'ın bir ihtisarı olduğunu kaydetmiştir.⁹⁰ H. Yurdaydın, manzum *Gazavât*'da bulunan aslını elde etmek için, *Fetih-nâme* için uyguladığı metodu tekrarlamış ve herhangi bir güçlkle karşılaşmadan ayrı bir eser olduğunu, sonradan *Gazavât*'a eklendiğini ortaya çıkarmıştır.⁹¹

IV. Böylece mensur *Gazavât*'a geçiyoruz. Biraz sonra üzerinde duracağım nüshaların varaklarının sayısı 134 ile 326 arasında değişir.

Bu eserin Seyyid Murâd tarafından telif edildiği H. Yurdaydın tarafından ortaya konmuştur. Murâdî'nin olduğu muhakkak sayılan manzum *Gazavât*, mensur olanından yapılmıştır (ileriye bkz.).

Eser uzun bir mukaddime ile başlar. Methiyelerle dolu kısımlar tamamlandıktan sonra, bu kitabı telif etmesinin sebeplerini açıklar ki, evvelki makalemizin zeylinde verilmişti.

Bu arada, Kanunî Sultan Süleyman da eserle alâkadar olduğu için hükümdarlık devrini anlatan bir eser yazılmasını ve Barbaros'un faaliyetinin bu arada anlatılmasını ister. *Gazavât*'ın resmî bir tarihçilik semeresi olduğundan şüphe edilemez. Anlaşılması kolay bir üslûp olması için Arapça ve Farsça kelimeler yerine Türkçe kelimeler seçtiğini söyleyen müellifin bu tutumu alışılana aykırı görünüyor. Halbuki padişahlara göre tarihî eserler yüksek kültür seviyesinde bulunanlara göre yazılmalıdır. Kanunî Süleyman'ın selefî I. Selim, İbn-i Kemâl'i (Kemâl Paşa-zâde) kendi devrini anlatan bir *Tevârih-i Âl-i Osmân* yazmakla görevlendirilince ne tarz emirler verdiğini biliyoruz.⁹² Müellifin eserinin girişinde kullandığı "okuyarak ve dinleyerek", "okunduğu ve dinlendiği zaman" tabirleri *Gazavât*'ın halk arasında da okunduğunu göstermektedir. Bundan dolayıdır ki, elimizde bulunan bazı nüshalar, meselâ Escorial 1663, İstanbul 1663 ve

⁸⁸ Aynı yer, sırasıyla, varak 74a ve 366a.

⁸⁹ Yukarıya bkz.

⁹⁰ Aynı eser, s. 72.

⁹¹ Aynı makale, s.464.

⁹² Karşılaştırın, A. Bombaci, aynı eser, s. 358.

Berlin'deki or. quart. 1751, her bir okuma parçasına yani *meclis'e* göre tasnif edilmiştir.

Müellif eserinin giriş kısmında hâdiselerin hakikat olmasını istediğini ısrarla ileri sürerken, verilen haberlerin otantikliği üzerinde fazla durmaz. Sağladığı haber kaynaklarının başında Barbaros Hayreddin Paşa'nın kendisi gelir. Onun hizmetine girmeden evvelki haberleri kendisinden aldıktan sonra, şahsî müşahedelerini yazar.

Barbaros'un doğumundan başlayarak, Nova'nın 1539 yılında fethedilmesine kadar geçen hayat hikâyesi burada anlatılır. Macaristan seferine ve V. Şarl'ın 1541 yılında Cezayir'e yaptığı hücum, giriş kısmının bazı sayfalarında anlatılır. Hayreddin Paşa 1539 yılından 1542 yılına kadar İstanbul'da herhangi bir vazife almadan kaldığı için, *Gazavât*'da, 1539 tarihinden sonrasının bahsedilmemesini tabii karşılıyoruz. Eser, 1541 yılı hâdiselerini anlatırken eksik bir şekilde biter, zira müellifimiz o sırada Macaristan seferine çıkmak üzere idi.

Bu olayın hikâyesi bütün nüshalarda Hasan Bey'in V. Şarl'a karşı kazandığı zaferin İstanbul'a tebşir edilmesi ve Kanunî Süleyman'ın Hasan Bey'e yolladığı hediyelerin listesi ile tamamlanır. 1664 tarihinde yazılmış olan İstanbul nüshası (n. 2459), Kanunî Süleyman tarafından yollanan hediyeleri getiren kalyonların Cezayir'e varışını, Hasan Bey'in sevinç gösterilerini ve Cezayir Beylerbeyiliğine tayini hikâyesi ile tamamlanır.

V — *Manzum Gazavât*. Tek nüshası Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ndeki Revan 1291'dedir. Başlığı *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*'dır. Müellifi ismini şu mısralarda bildirir:

Ey Murâdî sen-de kıl dâyim bu resme nâleler (varak 245a)

Ey Murâdî kıl du'âlar dahi dâyim de anâ (varak 342b)

Elde bulunan metinde aşağı yukarı 10.000 beyit bulunmaktadır. Nüshadaki bazı yapraklar düşmüştür. Vezni remel'dir.

Bu nüsha hakkında ilk bilgiyi 1911 yılında veren Necib Asım, hikâyenin 1539 yılına kadar geldiğini söyler.⁹³ F. Babinger'e göre, yazmanın sonundaki bazı yapraklar düşmekle beraber, anlatılan kısım Barbaros'un ölümüne kadar (1546) gelmektedir. Çünkü nüshanın bir yerinde bulunan nottan anlaşıldığına göre 1543 yılında ölen Şehzade Mehmet bu yazmaya

⁹³ Yukanya bkz.

sahip idi.⁹⁴ H. Yurdaydın, anlatılan olayın 1541 yılına kadar geldiğini tesbit etmiştir.⁹⁵ Gerçekte 1539 yılını anlatan bölümden sonra (bu demektir ki *Feth-i kal'a-i Nova* adlı esere göredir.) 180 beyitlik dört bölüm gelmektedir. Burada 1541 yılı hâdiseleri anlatılmaktadır. Bölümlerin ilki Macaristan harplerini, diğer üçü de V. Şarl'ın Cezayir'e hücumunu anlatmaktadır. "*Bu bâb Hasan Beg çıkub küffâr-ı hâkisârün askerinin basduğu beyân eder*" diye başlayan bölüm ise eksiktir.

Manzum *Ğazavât* nüshaları onbir beyitden meydana gelen kısa bir girişle başlar. Hamdele, Salvele ve Sultana övgüden sonra birbirinden farklı dört bölüme ayrılır. 110 *bâb'a* ayrılan birinci bölümde, Barbaros'un doğumundan 1537 yılına kadar ki devrini anlatır. Araştırmamdaki zeyilde verdiğim bir bölümde anlaşılacağı üzere mensur *Ğazavât*'ın verdiği bilgilerin bir tekrarıdır. Evvelki makalenin zeylinde tercümesi bulunmaktadır.

İkinci ve üçüncü kısımlarda 1537-1538 ile 1539 yılı hâdiselerini yani *Fetih-nâme* ve *Feth-i kal'a-i Nova* adlı eserlerdeki anlatır ki, mensur *Ğazavât* a nazaran daha geniş ve teferruatlıdır. *Ğazavât*'ın nazmı bile bozulmadan aynı şekilde tekrar edilmiştir. Tabii ki giriş kısımları farklıdır.

1541 yılı hâdiselerini anlatan dördüncü kısım, dört *bâb'a* ayrılmış olup, mensur *Ğazavât*'ın nazma çevrilmiş anlatımıdır.

Eserin son kısmı eksik olmakla beraber, mensur *Ğazavât*'da olduğu gibi 1541 yılı hâdiseleri ile tamamlanır. Hayreddin'in ölümünden bahsetmemesine sebep, Babinger'in ileri sürdüğü kanaatden başka, onun yaşayan bir şahıs olarak kendisinden bahsetmesidir.

VI — *Târih-i Feth-i Şikloş, Ustûrgön ve Ustôn-i Belgrad*. Şikloş, Esztergon (Gran) ve Székesfehervár (Stuhweissenburg) adlı Macaristan şehirlerine karşı yapılan seferi anlatan bir eserdir. Elimizde üç nüshası bulunmaktadır. 1 - İstanbul'daki Millet Kütüphanesinde, Hekimoğlu Ali Paşa kitapları arasında n. 700. Başlığı *Târih-i Feth-i Şikloş* tarzındadır. 2 - Viyana'daki Nationalbibliothek n. 1003 (H. O 47) dedir ve başlıksızdır. 3 - Paris'deki Bibliothéque Nationale, A. F. 75 dedir. Başlığı *Târih-i Şikloş, Usturgon ve Ustôn-i Belgrad* tarzındadır. Nüshaların hiç birisinde müellif adı bulunmaz.

Hammer tarafından yanlışlıkla Sinan Çavuş'a atfedilen bu eser, H. Yurdaydın'ın açıklığa kavuşturduğu üzere, Seyyid Murâd tarafından telif edilmiştir.

⁹⁴ A. Gallotta, *aynı makale*, s. 123.

⁹⁵ *Aynı makale*, s. 462-463.

Pek geniş olan giriş kısmında alışılan medhiye kısımları ve telif sebebi bulunmamaktadır. Daha sonra da Macaristan'daki fetihler ve bilhassa 1543 yılındaki Şikloş, Esztergon [Estergon] ve Székesfehérvár [Üstön-i Belgrad] adlı şehirlerin fethini anlatmaktadır.

VII – Ğazavât'ın ikinci kısmı. 1541 yılına kadar gelen mensur Ğazavat'ın gene Seyyid Murâd'ın kaleminden çıkma, bir devamının bulunduğu şimdiye kadar bilinmiyordu.⁹⁶ Paris'deki Biblioth que Nationale' supp. turc 1186'da bulunan bu nüshayı ilk defa gören F. Babinger ve sonra H. Yurdaydın, Blochet'nin verdiği kısa bilgiye dayanarak, şimdiye kadar bilinen mensur Ğazavat'ların bir nüshası saymışlardır.⁹⁷

Eserin, Seyyid Murâd'ın olduğu kitabın sonundaki ve Barbaros Hayreddin'in ölüm tarihini veren ebced hesabını kapsayan beyitden anlaşılır:

Recez: → --v- /--v- /--v- /--v-

De sen Murâdî hazret-i Paşa için târihini

Bil bir hümâ-dür eyledi azmi ilâ â lâ'l-cinân

Ebced hesabı ikincisidir ve 953/1546'dır.⁹⁸

51 varakdan meydana gelen nüsha Receb 953 başlangıcı 28 Ağustos 1546 tarihinde, yani Hayreddin Paşa'nın ölümünden iki ay sonra yazılmıştır. Müellif nüshası olduğu akla gelir. *Fetih-nâme* ile yapılacak kısa bir karşılaştırma aynı sonucu ulaşılabileceğini gösterir.

Giriş kısmı bulunmamaktadır ve hikâye Kanunî Süleyman'ın Barbaros Hayreddin'e donanma ile Fransa'ya ulaşmasını emretme haberi ile başlar. Barbaros Hayreddin'in 1543 yılında Fransa'ya varışından, 4 Temmuz 1546 günündeki ölümüne kadar geçen hâdiseleri anlatır.

III. MENSUR ĞAZAVÂT'IN MUHTELİF TELİFLERİ

Seyyid Murâd'ın eserleri arasında şimdilik onun en mühim eseri saydığımız mensur Ğazavat'ı üzerinde duracağız.

⁹⁶ Ğazavât'ın ikinci bir kısmının bulunduğunu, Madrid'deki Escorial 1663 nüshasına Arapça ve ispanyolca notlar koyan ve adını tespit edemediğimiz kişiler biliyorlardı. İleriye bkz.

⁹⁷ F. Babinger, *aynı eser*, s.78. H.G. Yurdaydın, *aynı makale*, s. 465.

⁹⁸ Varak 51a.

Aşağıda liste halinde sıraladığımız yazmaların yanında görülen parantez içinde bulunan isimler, ilk defa konu eden araştırmacılarındır.

- 1) Viyana, Nationalbibliothek 1004 (H. O 54) (J. v. Hammer 1828)
- 2) Viyana, Nationalbibliothek, 1005 (H. O 55) (J. v. Hammer 1828)
- 3) Roma, Barberiniano Orientale 127 (J. v. Hammer 1828)
- 4) Londra, British Museum 2798 (C. Rieu 1888)
- 5) Kahire, Dârü'l-kütüb 34/8830 (Hilmi Dağistanî 1888)
- 6) Paris, Bibliothéque Nationalé, supp. turc 1186 (Babinger 1927)
- 7) Madrid, Escorial 1663 (H. Derenbourg ve E. Levy. Provençal 1928)
- 8) Paris, Bibliothéque Nationalé, supp. turc 514 (E. Blochet 1932)
- 9) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 2639 (L. Forrer 1940)
- 10) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 2490 (L. Forrer 1940)
- 11) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 94 (L. Forrer 1940)
- 12) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 2459 (L. Forrer 1940)
- 13) Berlin Staatsbibliothek, or, quart 1751 (B. Flemming 1968)
- 14) Stuttgart, Würthtembergische Landsbibliothek cod. or. fol 40

Bütün bu ondört yazmanın hiç biri Gazavât'ın özgün telifi değildir. Araştırmacılar şimdiye kadar bütün yazmaları bir arada görüp karşılaştırma yapmadıkları veya yaptılarsa da fazla derine inemedikleri için, yazmalar arasında bazı karışıklıklar meydana geldi. Şimdi ise, elimin altında bütün bu ondört yazmanın da fotokopisi bulunduğu için, her birinin muhtevasını tespit etmem mümkün olacaktır.

Hatta, Paris'deki Bibliothéque Nationale'de bulunan suppl. turc 1186 sayılı nüsha (yukardaki listede 6. sıradadır), *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*'nın ikinci kısmıdır.

Viyana'daki Nationalbibliothek n. 1005 deki nüsha (listede 2 no) Hammer tarafından Gazavât'ın ikinci bir telifi sayılmıştır "etwas besser geschrieben und abgekürzt". Gerçekte ise, sathi kısımların, tekrarların ve bazı tasvirlerin atılmasıyla yapılmış bir özetdir. 1078/1668 tarihli yegâne nüsha olduğu için, eski bir şahid daha bulunmamaktadır.⁹⁹ Bu arada daha sonra da yazılmış, kısaltılmış bir nüsha bulunmakla beraber, Seyyid Murâd'ın eseri saymak yeterli delillerle ortaya çıkacaktır.

Hammer, Viyana'daki 1004 sayılı yazma ile Barberini kütüphanesindeki yazmayı bir tutmuştur. Ona göre, her ikisi de birinci telifin nüshaları-

⁹⁹ A. Gallotta, *aynı makale*, s.125-126.

dır. “ausführliche, weitscheifige, ganz in breiten unendlichen Rede des ruchen Seeruders”. 1005 sayılı nüsha ise, ikinci telifin bir nüshasıdır.¹⁰⁰ Gerçekte ise, Hammer tarafından birinci telif olarak gösterilen bu yazmalar, iki ayrı esere dair olup, ikinci telif sayılan 1005 sayılı nüsha ise biraz evvel söylediğim üzere özgün nüshanın hülâsalarıdır.

L. Forrer de, iki telif diye bir nazariye ortaya atarken, herhangi bir farklılık göstermeden birinci ve ikinci demiştir. İlk telif için, Viyana’daki 1004, İstanbul’daki 2490 ve 2639 (Listemizdeki 10 ve 9’uncu numaralar) ve Paris’deki supp. turc 514 sayılı nüshaları (listemizde 8’inci) sıralarken, Barberini 127 (n.3) ile birlikte İstanbul’daki 94(no.11) ve 2459 (n. 12) ile Londra’daki 2798 (n.4) numaralı yazmaları ikinci telif olarak ileri sürmüştür.¹⁰¹ H. Yurdaydın iki telif teklifini red ederek, müstensihlerin sonradan bazı nüshalara yaptıkları müdahaleye göre olduğunu, L. Forrer’e karşı ileri sürmüştür.¹⁰²

Gerçekte ortada ne iki telif, ne müstensih müdahaleli nüshalar mevcut olmayıp, iki ayrı eser bulunmaktadır. Forrer’in ikinci telifi *Ğazavât*’ın geleneksel özgünlüğüne uygundur. Forrer’in ileri sürdüğü dört nüshadan başka, görmediği Escorial 1663 (n.7) ile Kahire 34/8830 sayılı nüshaları katabildiğimiz gibi şimdi de elimizde Berlin, or. quart 1751 ve Stuttgart nüshaları bulunmaktadır.¹⁰³ Forrer’in birinci telif olarak ileri sürdüğü metinleri, Seyyid Murâd tarafından kaleme alınmış *Ğazavât*’dan ayrı, fakat üslûp aynı olduğu için, “Sözde Seyyid Murâd” diye isimlendiriyorum.

Bu eserdeki giriş kısmı, Seyyid Murâd’ın *Ğazavâl*’ının tıpkısıdır. Geri kalan kısımlardan ise: muhtevasının yarısı *Ğazavât* ile aynıdır. Fakat genellikle yazılışı değişik bir eser olduğunu meydana çıkardığı gibi, bazı beyit ve cümlelerin aynen alınması, bazı bölümlerin uzatılması veya kısaltılması, bu eserlere ayrı bir hava vermektedir.¹⁰⁴ Zeyile koyduğumuz bir karşılaştırma bu yazılışın değişikliği hakkında kâfi malûmat verecektir. Bu Sözde Seyyid Murâd öyle bir basit ve hatta kaba bir üslûp örneği göstermiştir ki, Hammer yukarda da söylediğimiz gibi, özgün bir nüsha olduğu-

¹⁰⁰ Hammer, *aynı eser*, s.690.

¹⁰¹ L. Forrer, *aynı makale*, s.189-191.

¹⁰² H. Yurdaydın, *aynı makale*, s.465.

¹⁰³ Koruma kabının üzerindeki bir kağıtta ‘zweite Rezension’ kaydı bulunmaktadır. Nüshanın tavsifi için ileriye bkz.

¹⁰⁴ Bu telifin değişikliği için, benim bir önceki makalemde 158-160’uncü sayfalarına bkz. [O makaleyi çeviren, müellifin bu metnini atlamıştı.]

nu söyleyecek kadar ileri gitmiştir. Sözde Seyyid Murâd'ın anlattıklarının yarısı başka bir konuyu alâkadar eder. Diğer taraftan, *Ğazavât*'ın dörtte biri bu eserde yoktur.

Diğer taraftan *Ğazavât*'ın anlatığı hâdiseler 1541 yılındaki Cezayir savaşı ile biterken, Sözde Seyyid Murâd yaptığı birkaç sayfa ek ile, Kanunî Süleyman'ın Cezayir'de Hasan Beg'e yolladığı hediyelerin ulaşması ile Hasan Beg'in Hayreddin Paşa'nın yerine Cezayir Beylerbeyliğine tayinini de bildirir (Viyana 1004, varak 185a-188b). Hayreddin Paşa'nın 1542-1546 yılları arasında neler yaptığına dair haberler burada da yoktur. Eserde bulunan son haber, Padişah'ın Hayreddin Paşa'ya iltifatı (varak 188b-189a) ve Paşa'nın ölümünün hikâyesidir. Anlatım, Kur'an'daki II, 156 ayetle tamamlanır.

Burada tercümesini verdiğim şu bölüm ile biter:

“Mezarı Beşiktaş'dadır. Yaşayan Kaptan Paşa'ların pirî'dir. Osmanlı Devleti'nin ilk Kaptan Paşasıdır. Donanmayı ve Tersaneyi o düzenledi. Bugün bile hil'at hak eden Kaptan Paşalar merhum Hayreddin Paşa'nın gömülü olduğu yere gidip orada giyerler, dualar ederler. Fakir fukaraya yiyecek dağıtılır. Asil ruhu şâd olur. Allah yolunda çarpışan gâzi idi. Allah ondan razı olsun. Tevârih-i Âl-i Osman'lar arasında Hayreddin Paşa'ya ait olan bir tane vardır ki değme yerlerde bulunmaz. Letâif ile dolu bir kıssadır ki padişahlar devamlı ararlar. Mücâhidler reisinin bu maceraları imkân ve kabiliyet sınırları içinde burada anlatılacak. Kâfir ve dinsizlerin düşmanı ve gâzilerin seçkini Hayreddin Paşa, Sultan Selim devrinde başlayarak oğlu Süleyman Han devrine kadar yaşadı.”

Müellif eserinin sonunda kitabını okuyanların ve dinleyenlerin (*kırâ'at ve istima' eden*) fâtiha okumalarını istedikten sonra, hayır dualar eder.

Sözde Seyyid Murâd ile *Ğazavât* müellifinin esas eseri arasında o kadar derin farklar vardır ki, müstensihlere atf edilecek farklar değildir. Elimizdeki bilgilere göre bu eserle *Ğazavât* arasındaki farklı durumu meydana getiren sebepler, en eskisi XVIII'inci yüzyıl başında en yenisi 1828 yılında istinsah edilmiş bir gurup elyazmasının içinde bulunur. 1780 yılında istinsah edilmiş bir nüsha ile (İstanbul 94) 1807 yılında istinsah edilmiş bir diğeri (Berlin, or. quart 1751) nin, Sözde Seyyid Murâd'ın eseri ile *Ğazavât* arasındaki farkların ananesini ortaya koymaktadır. Yukarda tercümesini verdiğim hâtime bölümünden anladığımıza göre, eser Kanunî Süleyman'ın ölümünden (1566) sonra yazılmıştı. En eski tarihli müstensah

nüshadan anladığımızı göre bu değişiklik XVII'inci yüzyıl ile *Ġazavât* arasındaki farkların ananesini açıkça ortaya koymaktadır.

Ġazavât'ın giriş kısmını eserine alan bu düzmece müellif, yazmalar üzerine notlar koyanları yanıltarak, *Ġazavât* müellifi Seyyid Murâd'ın olduğu (*te'lif-i Seyyid Murad*) zannını vermiştir.¹⁰⁵

Sözde Seyyid Murâd, muhtelif kaynaklar ve tercümesini verdiğimiz bölümden anlaşıldığı üzere, *hikâyetler*'den faydalanarak bir eser meydana getirilmiştir. Müellifi mechul bu eserde, *Ġazavât* giriş kısmına kaynak olduğu gibi, diğer eserlerle beraber istifade edilerek yazılmış bir kitaptır.

Hayreddin Paşa'nın hayatına dâir hikâyenin, *Ġazavât*'a göre değişik olması, 2459 sayılı nüshadaki (*Ġazavât*'ın özgün yazmalarının en sonuncusudur. Listemizde n. 12) kaydın, Sözde Seyyid Murâd'ın hâtime kısmı ile karşılaştırılmasından anlaşılır.¹⁰⁶ Barbaros'un faaliyeti hakkında daha başka eserler de vardır. *Lüccetü'l-ebâr*¹⁰⁷ veya *Lüccetü'l-ahyâr*¹⁰⁸ başlıklı bu eser, 960/1552 yılında ölmüş müellif, Yetim Ali Çelebi tarafından yazılmıştır ki elimizde nüshaları bulunmamaktadır.¹⁰⁹

Şâfi tarafından kaleme alınan *Cihad-nâme* adlı eser yazma olarak British Museum'da bulunmaktadır.¹¹⁰ III. Murâd (1574-1595) için yazılan bu eser mensur *Ġazavât*'ın daha tumturaklı bir üslûp ve arasına yeni bir takım beyitler sokulmasıyla yazılmış şeklidir. III. Murâd ve I. Ahmed zamanında yaşamış olan Mustafa b. İbrahim adlı bu tarihçi, eser ismi, çağdaşlığı ve ele aldığı konu ile, F. Babinger tarafından teklif edildiği gibi *Şâfi* dir.¹¹¹

Sözde Seyyid Murâd'ın kullandığı kaynakların farklılığı ve getirdiği yenilikler beni esas niyetimden uzaklaştırır.¹¹²

¹⁰⁵ A. Gallotta, *aynı makale*, s. 126-131.

¹⁰⁶ İleriye bkz.

¹⁰⁷ Hammer, *aynı eser*, cilt 3 s. 690.

¹⁰⁸ A. S. Levend, *aynı eser*, s. 74.

¹⁰⁹ A. S. Levend, *aynı eser*, s.74. Bir özeti Âli'nin *Künhü'l ahbâr* adlı eserinin henüz yazma olan kısmında bulunmaktadır.

¹¹⁰ C. Rieu, *aynı eser*, s. 61. A.S. Levend, *aynı eser*, s. 75. A. Gallotta, s.124 vd.

¹¹¹ F. Babinger, *aynı eser*, s. 146-147, Türkçesi s. 162.

¹¹² *Ġazavât* ile olan dolaysız gelenek ve ilişkiler için bkz. Gallotta *aynı makale*, s.123-133.

IV. ASLÎ GAZAVÂT METİNLERİNİN TEDKİKİ

Mensur Gazavât metinlerinin aslî telifleri, daha evvelki sayfalarda açıkladığım üzere, aşağıda istinsah tarihlerine göre sıraladığım ve birer harf ile ayırdığım nüshalara göredir:

1) V – Biblioteca Vaticana, Barberiniano Orientale 127 (XVI'nci yüzyılda, aşağı yukarı 1543, fakat muhakkak 1566 yılından evvel istinsah edilmiştir).

2) E – Madrid, Escorial 1663 (XVI'nci yüzyılda, 1578 yılından evvel istinsah edilmiştir).

3) C – Kahire, Dârü'l-kütüb, 34/8830 (XVI'nci yüzyıl nüshasıdır).

4) S – Sututtgard, Württembergische Landsbibliothek Cod. or. Fol 40 (1602 tarihli).

5) L – Londra, British Museum 2798 (1642 tarihlidir).

6) I – İstanbul, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 2459 (1664 tarihli).

7) J – İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 94, (1781 tarihlidir).

8) j – İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 2639'daki nüshaya yapılmış yan ve ara notları ilâveleri bulunan nüsha.

9) B – Berlin, Staatsbibliothek, or. quart 1751, (1807 tarihlidir).

Daha evvel verilmiş tavsifler ve elimde bulunan fotokopilere göre metinler üzerinde yaptığım incelemelerle yeni bir düzenlemelerini veriyorum.

Tarihsiz bir nüshadır. Varak 2b'de bulunan bir kayda göre Kanunî Sultan Süleyman henüz hayattadır. Bu durumda 1566 yılından evvel istinsah edildiği anlaşılıyor. Aynı yaprakta gördüğümüz "Mehmedin'dir" kaydı eğer Kanunî Süleyman'ın 1543 yılında ölen talihsiz oğlunun ismi ise, bu nüsha ona ithaf edilmiş demektir. Revan kitaplığında n.1291 de bulunan nüsha Necib Asım'ın öne sürdüğü üzere, "Şehzade Mehmed'indir" kaydı bulunduğu göre, bu şehzade için istinsah edilmiş olabilir. 317 varak olub, her bir sayfada 13 satır bulunur. Ebadı da 30 x 20 cm. dir. Neşih yazı kullanılmış tamamen hareketlenmiştir. Üzeri şark işi cild ile kaplanmıştır.

Sonradan eklenen bir kağıtta şu kayıd bulunmaktadır: “*Historia Barbarossa ex ore ejusdem conscripta jussu sultani Sulejmani. Scriptura elegans sed non correcta*”. Bu yazının J. von Hammer’e ait olduğunu ileri sürebiliriz.¹¹³

Varak 2b’nin üst sağ tarafında, doğulu bir hat ile “Mehmed’indir” yazılmıştır. Tam orta tarafta gene doğulu bir hat, fakat müstesihin hattından değişik olarak:

توا ريخ پادشاه عالمپناه خلد الله ملكه وايدت .. اطنته و خيرالدين ياشا

[Tevârih-i padişâh-ı ‘âlempenâh, halled Allahu mülkehu ve ebbedet saltanatehu ve Hayreddin Paşa]

yazılıdır. Üst sol tarafta ise XVII’inci asra ait bir yazı sitili ile: “*Chronologia Imperatorum Turcorum, Turcice*”, alt tarafında gene aynı hat ile “*Questo codice turco è elegantemente scritto è una apendice ossia suplimento di un altro manoscritto di questa medesima autore ignoto. In questo tesse tutti i fatti più rilevanti ed ommessi nell’altro. In particolare modo in questo tratta delle gesta di Sultan Solajman figlio di Salim sciah figlio di Bajazid chan figlio di Moammed chan il bellicoso e di Chajroddin Basciâ. Guajfar figlio di Abedallah lo scrisse*” tarzında bir kayıt bulunmaktadır. bu not, kendi hükümranlık döneminin geniş bir şekilde anlatılmasını isteyen Kanunî Sultan Süleyman, tanınmış korsanın hayatının da bu eserde yer almasını arzuladığını zannettiren giriş bölümünün yanlış anlaşıldığını göstermektedir.

Başlangıç yazısı: 2b *şükr ü şıpas ve hamd-ı bî kıyâs*

Bitiş: 317 a *Cezayır’e olundu.*

Müstensih: Cafer b. Abdullah’ın temmet (tamam) kaydı.

كتبه عبد (böyle) الضيف المحتاج الى رحمة ربه اللطيف قليل العمل طويل الامل كثير
العصيان جعفر بن عبد الله من تلميز

[Katabahu abd’z-za’if el muhtâc ilâ rahmeti rabbihâ’l-lâtif kalîlu’l-‘amel tavîlu’l-emel kesîru’l-‘ısyân Ca’fer bin Abdullah min Tilmîz].

¹¹³ Hammer’in bu nüshayı tavsif ederken verdiği bilgilere uymaktadır. Barberini kitaplığını tarif ederken verdiği bilgi: Barbaros Hayreddin Paşa’nın kendi ağzından bir Çavuş’a yazdırdığı ve Padişah’a yolladığı tarihtir. 319 varaklık bu büyük nüshasının yazısı çok güzel olmakla beraber doğru değildir, “*Lettere sui manoscritti orientali e particolarmente arabi che si trovano nelle diverse Biblioteche d’Italia*”, *Biblioteca Italiana*, L (1828), s. 158, n.252. Bu makale bilhassa Barberini kütüphanesine ayrılan “beşinci mektup”tur. Barbaros Hayreddin’in tarihini onun ağzından yazmak için Sultan Süleyman tarafından görevlendirilen Çavuş kaleme aldı. 319 büyük varaktan müteşekkil muhteşem bir nüshadır. Tantanalı fakat hatalarla dolu bir hattı var.

¹¹⁴ Bugünkü yerini tespit edemedim.

Bibliyografya: J. von Hammer, "Lettere sui manoscritti orientali e particolarmente arabi che si trovano nelle diverse Biblioteche d'Italia" *Biblioteca Italiana* c. L(1828) Milano s. 158. Hammer *Geschichte des osmanischen Reiches* c. 3, Pest 1828, s. VIII ve 690. Ettore Rossi, *Elenco dei manoscritti turchi della Biblioteca Vaticana*, Vatikan 1953, s. 327.

E

Tarihsizdir. Fakat XVI'ncı yüzyılda istinsah edildiği kesindir. Alçamora'nın 1578 yılında İspanyolca tercümeyi yaptığı bir nüsha olduğu için bu tarihten evvel yapılmıştır.¹¹⁵ 321 varakdır ve 189a'ya kadar her bir sayfada 14 satır bulunmaktadır. Bu varaktan sonra 15 satır olarak yazılmıştır. Ebadı 26x17 cm. dir. Tamamen hareketli nesih yazı iledir. Kenarları süslüdür. Kenarlarda, İspanyolca tercüme yapılırken kullanılan not, işaret ve satır altı çizgileri bulunmaktadır.¹¹⁶

Varak 1a, Mağrib stili Arapça bir yazı

قصة خيرالدين پاشا بالتركيه و خط توركي و هو لسفر الاول حصه السفر الثاني و في
بلاد لتصاري يسمونه باربروشه

[Kıssa-i Hayreddin Paşa et-Türki ve hatt-ı türki ve hüve es-seferü'l evvel hissa-i seferü's sâni ve fi bilâd-ı nusara yusemmunehu Barbarosa]

Aşağıda: "Historia Hairidin-quem Christiani appellant Barbarojg (böyle) tomus primus" ve "el 1° tomo de la Hist.a Hairidin baxà en lengua turquesca falta el 2° tomo, aeste llman los Christianos Barbaroxa"¹¹⁷ Bundan da anlaşıldığına göre, tercümeyi yapanlar, Paris'deki Bibliothêque Nationale'de bulunan, Barbaros tarihinin ikinci cildinden haberdardılar.¹¹⁸ V. 163 a'da 18. Meclis'in bulunduğu, B'deki cild-i diğer yazısı ile mutabıktır. Bir cild burada temâm oldu. El cildü's-sâni

Varak 1b, yukarda, başka bir İspanyolca yazı: "Aqui, comienca la vida e historia de Barbaroxa en turquesco. Prologo". Serlevhası süslüdür ve orta tarafta başlık yazmak için boş bir yer bırakılmıştır.

Başlangıç: v. 1b: Şükri şipâs ve hamd-i bi kıyâs.

Bitiş: v. 321a: Cezâyire ırsâl olundu.

¹¹⁵ A. Gallotta, s.131.

¹¹⁶ Aynı yer.

¹¹⁷ "Falta" tabiri Arapça notta حصة diye tercüme edilip aynen yukarı alınmış. R. Dozy'nin verdiği manâ için bkz. *Supplement aux dictionnaires arabes*, cilt, Leiden 1881, s. 375. "Au maghrib manquer, faire défaut, etre du (Vocabulista in arabico yayınlayan C. Schiapparelli, Firenze 1871, deficere. Pedro de Alcalá, *Vocabulista aravigo en letra castellana*, Granada 1505 *faltar, marrar veya fallar.*"

¹¹⁸ Yukarı bkz.

163b varağa kadar ondokuz *meclis*'e ayrılmıştır. Oniki, onüç ve onaluncu hariç olmak üzere *meclis* yazısı metin içindedir, bu üçüncü ise *ez in canib* tabiri konmuştur. Ondokuzuncu *meclis* yanlış olarak onsekizinci diye kaydedilmiştir.

Bibliyografya: H. Derenbourg E. Levy Provençal, *Les Manuscrits arabes de l'Escurial*, c. 3, Paris 1928, s. 194-195.

C

Tarihsizdir. Fakat o da XVI'nci yüzyılda tercüme edilmiştir. Zîra müstensihî, V nüshasını da istinsah eden Cafer b. Abdullah'dır. Aynı eser olmadığına dâir ileri sürülen kanaat iki nüshanın da aynı istinsah işaretleri taşıması sebebiyle geçersizdir.

326 varaktan meydana gelir ve her birinde 13 satır bulunmaktadır Ebadı 21,5 x 13 cm. dir. Tamamen hareketli nesih yazı ileidir. Başka bir el tarafından konan notlar diptedir.

Onar yaprakdan meydana gelen 31 *cüz* halindedir. Başka bir el ile üst tarafına varak numaraları yazılmıştır.

Varak 1a'da, Numan Halil Efendi ile Ömer Usta'nın bu kitabı 11 Muharrem 1235/30 Ekim 1819 tarihinde okudukları ve çok beğendiklerine dair bir kayıt, sol tarafda ise Hidiv Kütüphanesi'nin mührü bulunmaktadır.

Varak 1b'de başka bir el tarafından yazılı: üstte,

(Haza Kitab-ı tevârih-i) هذا كتاب تواريخ خير الدين پاشا
altta

(Kıssa-ı Hayreddin Paşa) قصه خير الدين پاشا

Başlangıç: 1b, *Şükr-ü sipâs ve hamd-i bi kıyâs*.

Bitiş: 325a, *Cezâyire irsâl olundi*.

325a'da *temmet tamam bi-avni'llah el melik el Vehhab*.

Başka müstensihînin kaydı;

كتبه عبد (böyle) الضعيف المحتاج الى رحمة ربّه اللطيف قليل العمل طويل الامل كثير
العصيان -جعفر بن عبد الله من تلميذ 119

Gene aynı yerde bulunan natamam bir kayıt, yazmanın konusunu işaret etmektedir:

مغريده اولان غازيلر معلوم شريفكز اوله كه بو كتاب مرحوم خير الدين پاشانك غزا
ايلدوكى احوالى بيان و عيان ايلر. امدى سيزدن داخى اوملان بودر كم

¹¹⁹ Bkz. Not 114.

[Mağribde olan gâziler ma'lûm-ı şerifiniz ola ki bu kitâb merhûm Hayreddin Paşa'nın gaza eyledüğü ahvâli beyân ve 'ayân eyler. İmdi sizden dahî umulan budur kim.]

Varak 325b'de yazanı bilinmeyen Türkçe bir notta, 1 Rebiülevvel 1176/ 20 Eylül 1762 tarihinde hâurasını anmak için nüshanın Barbaros Hayreddin Paşa'nın mezarına konduğu bildirilip bir de özet yazılmıştır. Burada da Hidiv Kütüphanesi'nin mührü bulunmaktadır: Bib. Hilmi Dağıstanî, *Fihrist'ül kütüb'üt Türkiyye al-mahfuz-ı bi'l Kütübhâne-i Hidiviyya al Mısrıyya*, Kahire 1888, s.169.

S

Ramazan 1011/16 Şubat 1603 tarihlidir. 156 varaktır, herbirinde 17 satır bulunmaktadır. Harekeli, nesih yazısıdır.

Kabında, belki de L.Forrer'in yazdığı notu ihtiva eden, bir kağıt bulunmaktadır: Hayreddin Barbarossa Denkwürdigkeiten (zweite Rezension) Türkisch. Dış kabında. Wien nr.1005.

Varak 1a.Müstensih hattı ile yazılan başlık:

هذا كتاب غزوات خير الدين پاشا يسر لله مايشاء مع اخيه من اوله الى اخره

Sonra müellif adı:

تأليف سيد مرادی

Varak 156a istinsah kaydı:

تمت الغزوات الغريبه في يوم الجمعة من شهر رمضان المبارك في سنة ١٠١١

Müstensihin adı:

و قع الفراغ عن يد عبد الضعيف حسين بن علي الرموسى غفر لله له ولوالديه ولمن دعا ايليه مادام يقرأ هذه النسخه سى كاتب الحروفى دخى دعادن اونتميه لر

Kaydı: Cod.or.2° 40

Başlangıç: 1a *Şükr-ü sipâs ve hamd-i bî kıyâs*

Sonu: 156a *Cezâyire irsâl olundu.*

26 meclis'e ayrılmıştır. Burada gösterilenler ise, 2(v.16a), 5(v.25a), 9(v.47a), 23(v.93b), 24(v.97a), 25(v.99a) ve 26(v.151a) 'incilerdir.

L

1642 yılında istinsah edilmiştir. Herbirinde 13 satır bulunan 280 varaktan ibarettir. Ebadi 29x20,5 cm.dir. 251a'ya kadarki varaklar, tamamen harekeli nesih yazıyladır. *Ez in cânib* diye başlayan başlıklar hep kırmızı mürekkebe ile yazılmıştır. 254'üncü varağın yalnız ön tarafı yazılmıştır.

Varak 1a'da bulunan bir kayda göre eski sahibi, Sivasî Efendinin Cebrâil Aleyhisselâm hazretleri hakkındaki kitabını 313 defa okumuştur.¹²⁰

Varak 2a'da orta tarafta

جلوس سلطان سليمان ٩٢٤

temellük kaydı

pençe: صالح پاشا زاده يوسف بك

استصبه الفقير الله سبحانه عبدی

yuvarlak bir mühür içinde 'Abdi adı var. Orta tarafta bulunan başka bir temellük kaydında Mustafa adını görüyoruz. Tarihi 26 Sefer 1179/14 Ağustos 1765'dir.

صاحبی و مالك مصطفى جورباجی سرك ٤ جبه جيان درگاه عالی فی ٢٦ ص ٧٩¹²¹

Aşağıda, müstensihin kendi elyazısı ile:

منقبه غازی خیر الدین پاشا یسرہ (böyle) الله مايشاء در زمان سلطان سليمان خان رحمة الله

(fakat 1546 yılında ölmüş olan Hayreddin Paşa'nın hayatta, 1566 yılında ölmüş Kanunî Süleyman'ın ise şimdi yaşamıyor diye gösterilmesi bir tenakuzdur).

Varak 2b: Müstensihin kaydı:

تواریخ فتوحات غزوات مرحوم شهید و سعید خیر الدین پاشا

[Tevârih-i fütûhât-ı ğazavât-ı Şehîd ve seyyîd Hayreddin Paşa]

Varak 279a'da daha eski bir nüshayı kullandığını bildiren müstensihin bir notu:

بو فقیر قليل البضاعة بو نسخة عتیق نسخه دن یازم (böyle)

ve istisnah tarihi: Salı 13 Şevval 1051/5 Ocak 1642.

Varak 280a'da, Mehmet Emin adlı birisinin mektubunun sureti ve mührü bulunmaktadır.

Başlangıç: 2b. *Şükür-ü sipâs ve hamd-ü bi kıyâs*

Bitiş: 279a *Cezâyire irsâl olundu.*

Bib.C.Rieu, *Catalogue of the Turkish manuscripts in the British Museum*, Londra 1888, s.60-61.

¹²⁰ Bu eser hakkında hiç bir kayıt bulamadım.

¹²¹ Bu, *kâf* harfî, bölük kelimesinin bir kısaltılmışıdır, bkz. İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, cilt 2, Ankara 1944, s. 7 vd.

I

1664 yılında istinsah edilmiştir. Her birinde 23 satır bulunan 134 varaktan ibarettir. Harekesiz ve rika'ya yatkın bir nesih yazı ile yazılmıştır.

Varak 1b ile 4a arasındaki yan taraflarda 990/1582 yılından yani Kılıç Ali Paşa'dan¹²² başlayarak 1070/1659 tarihinde Topal Ahmed Paşa'ya¹²³ kadar gelen Kaptan Paşaların bir listesi bulunmaktadır. Varak 4b-12b arasında ise başka bir el ile, Baltaoğlu Süleyman Paşa (855/1451)dan başlayarak Ahmed Vesim Paşa'ya (1281/1865) kadar gelen donanma komutanlarının bir listesi yazılmıştır. 11a-12a arasında da I.Osman'dan başlayarak İbrahim'e kadar ki Osmanlı padişahlarının bir listesi yazılmıştır.

Varak 1b'de, müstensihin kaydı.

هذا كتاب غزوات خير الدين پاشايسأل الله مايشأ مع اخيه من أوله الى آخره

شكر وسپاس و حمد بن قياس

جزيره ارسال ايلدليلر

sonra yarım kalan bir not vardır :

اند نصكره اول قاليता دخى دريايه چقوب قوبادبانك (böyle) اچوب بعده ينه دولتو سعادتلو پادشاه عالمپناه حضرتلرينك آيام سعادتلرنده جزيره كلوب داخل اولوب ليمانه بالوصول تيمور لرین براغوب و طشره جقوب حسن بك حضورينه واروب وصول بولدقده کند بچون کلان مزین قلیجی کوروب بلنه قوشانو خلعت پادشاهی اکنه کیوب واول استحان نامه بی الوب یوزینه وکوزینه سوروب و زیاده سیله حظ ایدوب دعای دوام عز و اقبال شاهانه به مشغول اولوب اوتورمقده اولدیغی

Sonra gelen bir istinsah notunda, 20 Safer 1049/30 Haziran 1639 tarihli bir nüsha kullanılarak 7 Şevval 1075/23 Nisan 1664 günü bu nüshanın istinsah edildiği anlaşılıyor:

في ٢٨ ص ١٠٤٩ سنة سى قلمه النان کتابدن نخریرواملا اولتمشدر في ٧ ل ٧٥

¹²² Gerçekte Kılıç Ali Paşa 979/1572 yılında Kaptan-ı Derya idi bkz. J. von Hammer, *aynı eser*, cilt 4, s. 701. İ.H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, cilt 3, İstanbul 1961, s.543 [şimdi, aynı müellifin *Osmanlı Devlet Erkânı*, İstanbul 1971, s.182-183, eserinin yeni baskısında ayrı olarak çıkmış cildir].

¹²³ Topal Mehmed Paşa 1067-1068/1656-1657 yıllarında Kaptan-ı Derya idi. Hammer, cilt 4, s. 765, Danişmend s. 556.

Her biri metinde gösterilen otuz sekiz *meclis*'e ayrılmıştır.

Varak 133 b'de, I.Ahmed ile Murâd Reis arasında geçen bir görüşmenin hikâyesi bulunmaktadır. Murâd Reis'in uzun zamandan beri deniz seferlerine çıkmadığını öğrenen I.Ahmed, bir gün yanına çağırarak başından geçen bir denizcilik olayını anlatmasını ister. Murâd Reis de, bir gün Ceuta'dan geçerken, bir örümceğin karşıda bulunan boğaza ağını ördüğünü görür. Bulunduğu kalyonun direklerini indirterek, bu ağın altından geçmeyi becerir. Yoluna devam ederken bir adaya gelir. Adamları tam karaya çıkmak üzere iken yer sarsıntısı başlar, bunun üzerine atik davranan adamları adanın batmasından evvel gemilerini yetiştirerek kurtulurlar.

Bibliografya: L.Forrer, "Handschriften osmanischer Historiker in Istanbul", *Der Islam*, 36 (1940) s. 191. H. Yurdaydın, "Murâdî ve eserleri", *Türk Tarih Kurumu, Belleten*, 27 (1963), s.465-466.

J

H.1195/28 Aralık 1780 günü istinsah edilmiştir. Her biri 15 satır kapsayan 171 varakdan meydana gelmiştir. Ebadı 32×20,5 cm. Tamamen harekeli nesih yazıyla yazılmış ve deri kaplıdır.

Birinci sayfanın ön yüzünde sağ üst tarafta iki kere tekrar edilen bir cümle bulunmaktadır: *نفع المذنبين يابني الله* mühür okunaksızdır.

Varak 1b'de *besmele* ve müstensihin kaydı: *Tevârih-i gazavât-emiru'l-ümerâ Hayreddin Paşa yessere 'lâhu'llâhu tebâreke ve te'âla mâ yeşâ'u fi'd-dünya ve'l-âhireti mâ'a ahîhi min evvelihî ilâ ahîri* (böyle) *fi'l-berri ve'l-bahr*. Sonra da müellif ismi kaydedilmiştir: *ve te'lîf-i Seyyid Murâdî rahmetü'llâhi aleyhi rahmetan vâsi'atan*

Baş: 1b. *Şükür ü spâs ve hamd-i bi kıyâs*

Bitiş: 171 b *Cezâyire irsal olundu*.

Müstensih ismi bulunmamaktadır.

I nüshasındaki gibi 38 *meclis*'e ayrılmıştır.52 a'ya kadar metin içinde gösterilmiş, bu varakdan sonra doldurulmak için bir boşluk bırakılmış ise de yazılmamıştır.

Varak 171b'de istinsah tarihi: Sene 1195

Biblio. L. Forrer, *aynı makale*, s. 190-191. H. Yurdaydın, *aynı makale*, s. 465.

J

İstanbul'daki 2639 numaralı nüshanın kenarlarına ve satır aralarına yazıldığı için meydana çıkmıştır.¹²⁴

En uzun ilâve ikinci yaprağın arka yüzünde, harekesiz 18 satır ve nesih yazı ile yazılmış nottur. Varak 2b'nin son dokuz ve varak 3a'nın ilk üç satırına ilâve edilmiştir. Geri ka-

¹²⁴ Tavsifi için bkz. A. Gallotta, s.125. *J* nüshasının yaprakları M. Düzdağ'ın eserinin ikinci cildinde bulunmaktadır.

lan kısımlar 3'üncü varağın ön ve arka taraflarına konmuştur ki hepsinin toplamı yirmi kadar kelime tutmaktadır.

B

Bu nüsha için, B. Flemming'in hazırladığı mükemmel tavsife bakılmalıdır (*aynı eser*, s.117-118 n.143).

Şimdi bu sekiz nüsha arasındaki ilişkilere değiniyorum.

Birçok tutarsızlık ve yanlışlıkların bulunması, ilk anda nüshaların tek bir silsileden geldiğini gösterir. İlk nüshaya çok yakın (α) diye adlandırdığıma yakındır.

[s.38 - 42 arası dil özellikleri üzerinde durur çok detaylı bazı özellikler üzerinde durduğu için çevirmediğim].

Bu sekiz tanığın birbiri ile olan ilişkilerine göre şöyle bir tablo çizebiliriz

